

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**Особливості формування та діяльності парламентських коаліцій
у Верховній Раді України**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 2 курсу 605 групи
Гасанов Султан Дільшадович

Керівник:

доктор політичних наук, професор
Ротар Наталія Юріївна

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4 від 28 листопада 2023 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А. М.*

Чернівці – 2023

Анотація

Кваліфікаційну роботу виконав студент 2 курсу (рівень вищої освіти – другий (магістерський) спеціальності 052 Політологія, галузі знань 05 соціальні та поведінкові науки факультету історії політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Гасанов Султан Дільшадович. Тема кваліфікаційної роботи: «Особливості формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України». Науковий керівник – д. політ. н., професор Ротар Наталія Юріївна.

В кваліфікаційному дослідженні здійснено вивчення процесу формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України. Послідовне визначення теоретико-методологічних засад дослідження парламентських коаліцій, сформовані в сучасній політичній науці, політико-правових засад формування парламентських коаліцій у Верховній Раді України; змісту основних етапів формування парламентських коаліцій в українському парламенті, дослідження формування та основних характеристик монобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання, її стратегій політичної діяльності дозволило обґрунтувати висновок про те, що Україна перебуває на шляху опанування повноцінного процесу коаліціювання, який характерний для європейських демократій, коли тільки ефективні парламентські партії є суб'єктами створення та функціонування парламентської коаліції.

Ключові слова: парламент, Верховна рада України, коаліція, парламентська коаліція, більшість, монобільшість.

Abstract

The qualifying work was completed by a 2nd-year student (level of higher education – second (master's) specialty 052 Political science, fields of knowledge 05 social and behavioral sciences of the Faculty of History of Political Science and State Administration of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University Sultan Hasanov. The subject of the qualifying work: «Peculiarities of the formation and activity of

parliamentary coalitions in the Verkhovna Rada of Ukraine». Research supervisor – Doctor of Political Science, Professor Nataliia Rotar.

In the qualification study, the process of formation and activity of parliamentary coalitions in the Verkhovna Rada of Ukraine was studied. Consistent definition of the theoretical and methodological foundations of the study of parliamentary coalitions formed in modern political science, political and legal foundations of the formation of parliamentary coalitions in the Verkhovna Rada of Ukraine; the content of the main stages of the formation of parliamentary coalitions in the Ukrainian parliament, the study of the formation and main characteristics of the monomajority in the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation, its strategies of political activity made it possible to substantiate the conclusion that Ukraine is on the way to mastering a full-fledged coalition process, which is characteristic of European democracies, when only effective parliamentary parties are the subjects of the creation and functioning of the parliamentary coalition.

Key words: parliament, Verkhovna Rada of Ukraine, coalition, parliamentary coalition, majority, monomajority.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. Д. Гасанов

ЗМІСТ

Вступ	С. 5
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження парламентських коаліцій	С. 9
1.1. Методологічні принципи та теоретичні засади вивчення парламентських коаліцій в сучасній політичній науці	С. 9
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження	С. 21
Розділ 2. Принципи та правові засади формування і діяльності парламентської коаліції в парламенті України	С. 24
2.1. Місце коаліцій в структурі сучасного парламентаризму	С. 24
2.2. Політико-правові засади формування парламентської коаліції у Верховній Раді України	С. 31
2.3. Основні етапи розвитку інституту парламентської коаліції в Україні	С. 43
Розділ 3. Особливості формування та діяльності монобільшості в Верховній Раді України	С.
3.1. Формування та основні характеристики монобільшості як форми парламентської коаліції у Верховній Раді України	С. 53
3.2. Оцінка стратегій діяльності монобільшості	С. 64
3.3. Вплив неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської монобільшості	С. 74
Висновки	С. 83
Список використаних джерел	С. 88
Додатки	С. 95

ВСТУП

Парламент України – Верховна Рада України – формується на основі виборчої системи, що ґрунтується на принципах загального виборчого права та передбачає участь партій в статусі суб'єктів виборчого процесу, що формують парламент. Продовженням діяльності політичних партій в парламенті є парламентські фракції, що створюються за умови виконання низки законодавчо визначених вимог. Через те, що Україна має багатопартійну систему, до Верховної ради України потрапляють політичні партії, які не набирають кількості голосів, яка достатня для формування парламентської більшості. Тому умовою ефективної парламентської діяльності є правове оформлення домовленостей між політичними партіями, які дійшли згоди щодо стратегій розвитку держави засобами парламентської діяльності. Тобто, передбачається створення парламентської коаліції депутатських партій та груп, має правове оформлення у формі офіційного проголошення створення парламентської коаліції та підписання коаліційної угоди. Але, українська політична парламентська практика демонструє відтворювану в кожному електоральному циклі нестабільність парламентських коаліцій, що знижує ефективність виконання парламентом законодавчої та установчої функцій та здатне дестабілізувати політичну ситуацію.

Ефективна діяльність парламентської коаліції як будь-якого об'єднання, що складається з великої кількості членів, залежить від характеру внутрішньо-організаційної структури, правил формування та функціонування, особливо коли йдеться про питання державної ваги. Верховна Рада України є колегіальним органом, відтак об'єднання народних депутатів України навколо спільних цінностей та поглядів щодо суспільного розвитку є основою якості її роботи.

Відсутність сталих традицій та однозначної нормативно-правової визначеності статусу парламентської коаліції в Україні зумовлює плюралізм підходів до інтерпретації відповідних конституційних норм, через що створення коаліцій у Верховній Раді України характеризується невизначеністю

та нестабільністю. Це зумовлювало постійні політичні кризи і, як наслідок, неможливість належного функціонування законодавчої та виконавчої гілок влади. Створення моно більшості за результатами парламентських виборів 2019 р. спонукає переосмислити досвід парламентських коаліцій в Україні періоду незалежності, що і робить дану тему магістерського дослідження актуальною.

Метою магістерської роботи є здійснення дослідження процесу формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України. Відповідно до поставленої мети, ми визначили такі дослідницькі завдання:

- охарактеризувати теоретико-методологічні засади дослідження парламентських коаліцій, сформовані в сучасній політичній науці;
- проаналізувати політико-правові засади формування парламентських коаліцій у Верховній Раді України;
- визначити та охарактеризувати основні етапи формування парламентських коаліцій в українському парламенті;
- дослідити формування та основні характеристики монобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання;
- здійснити оцінку стратегій діяльності монобільшості;
- визначити вплив неформальних політичних відносин на характер функціонування мнобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання.

Об'єктом дослідження є діяльність Верховної Ради України як політичного інституту представницької демократії.

Предметом дослідження є формування та діяльність парламентських коаліцій у Верховній Раді України

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, які використовуються в сучасній політичній науці. Зокрема, *діалектичний* метод було використано з метою з'ясування статусу, місця та ролі категорії *парламентська коаліція* в системі наукового пізнання функціонування парламенту та реалізації політики. *Логіко-семантичний* метод сприяв

поглибленню системи понятійно-категоріального апарату, за допомогою якого вивчався предмет нашого дослідження, зокрема: парламент, парламентська коаліція, парламентська більшість, монобільшість. Метод *аналізу* та *синтезу* було використано для комплексного вивчення місця і значення індексу Хікса/Nix Index of Agreement/НІА в системі інструментів вимірювання партійних парламентських коаліцій та формулювання висновків про особливості концепту *парламентська коаліція* в сучасній політичній науці. *Структурно-логічний* метод надав можливість з'ясувати розуміння коаліції як групи людей, яка має спільні цілі і які об'єднуються, щоб досягти цих цілей або частини цілей. Методи *класифікації* та *групування* використані для визначення типів коаліцій та основних етапів розвитку інституту парламентської коаліції в Україні.

Системний підхід методологічно забезпечив можливість вивчення інституту парламентської коаліції як цілісності, для якої характерна варіативність взаємозв'язків між її елементами (парламентськими фракціями політичних партій), що обмежує її суб'єктність у взаємодії з оточуючим середовищем (політичною системою, іншими політичними інститутами та суспільством загалом). За допомогою *інституційного підходу* було здійснено комплексну характеристику парламентської коаліції як політичного інституту, що є елементом законодавчої та виконавчої гілок влади, забезпечує їх функціонування та еволюцію. Вивчення парламентських коаліцій з позицій *неоінституціонального підходу* сприяло визначенню впливу неформальних політичних відносин на характер функціонування мнобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання.

Наукова новизна результатів дослідження визначається характером дослідницької проблеми, на рівні якої визначено взаємозв'язок між причинами та наслідками обмеженої ефективності парламентських коаліцій у Верховній раді України.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх потенціалом у використанні для розвитку теорії парламентських коаліцій та

коаліційної діяльності та у закладах вищої освіти в процесі викладання курсів для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 052 Політологія.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях в галузі політичної науки та засіданнях науково-методичного семінару кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (листопад, 2023).

Структура роботи. Об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження визначили структуру кваліфікаційної роботи, що складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОАЛІЦІЙ

1.1. Методологічні принципи та теоретичні засади вивчення парламентських коаліцій в сучасній політичній науці

У класичній праці «Економічна теорія демократії» Е. Даунс дав визначення коаліції як групи людей, яка має спільні цілі і які об'єднуються, щоб досягти цих цілей або частини цілей. На його думку, учасники коаліції прагнуть ефективного досягнення своїх цілей, у них мають бути схожі погляди на політичні проблеми, вони мають координувати свої дії [85, р. 7]. У цьому визначенні наголос робиться не на інститути (партії), а на в особовий склад коаліції. Розуміння Е. Даунсом коаліцій в контексті ефективного досягнення цілей вплинуло на розвиток усіх наступних теорій коаліцій.

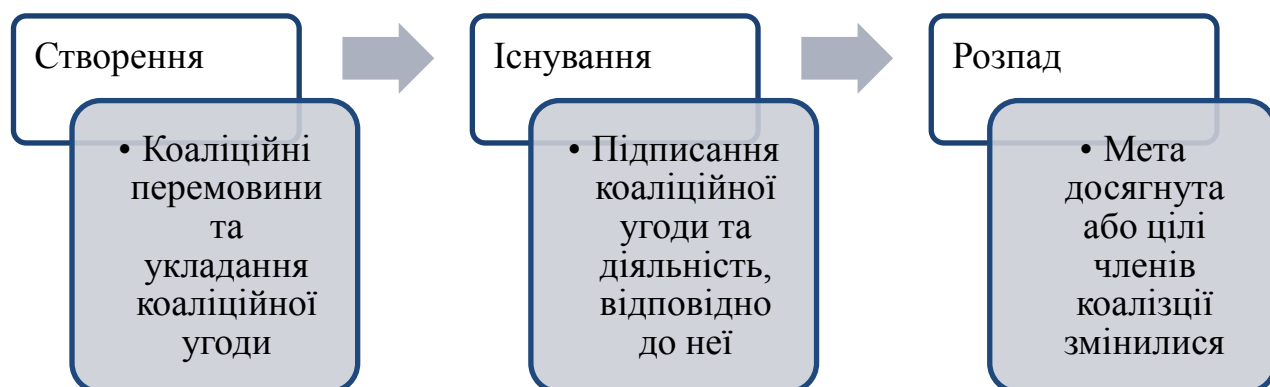
Один з засновників теорії коаліцій У. Райкер визначав коаліцію, виходячи з процесу прийняття рішень. Якщо у певній групі виділяється підгрупа, яка згідно з встановленими та прийнятими всіма учасниками групи правилами може приймати рішення для всіх членів групи, то така підгрупа називатиметься коаліцією. При цьому не важливо, чи є вона найбільшою групою чи ні: наголос робиться на можливість прийняття значущого рішення для всієї групи [100, р. 12].

У своїй роботі, присвяченій технікам дослідження коаліційної поведінки, Е. Келлі розумів під коаліцією групу (або групи) індивідів, які мають набір певних ознак: згодні рухатися до загальної, чітко вираженої мети; залучають задля досягнення цієї мети значні ресурси; свідомо обмінюються інформацією та засобами для досягнення мети; досягли згоди щодо розподілу вигоди, отриманої після досягнення мети [93, р. 853–855]. Виходячи з цих ознак, коаліцію можна визначити, як результат орієнтованої на мету поведінки двох або більше акторів, які свідомо здійснюють спільну справу та заздалегідь домовилися про розподіл винагороди (дивідендів). Подібно визначає коаліцію

й А. Раппопорт, який наголошує, що «це угода двох або більше акторів, що ухвалили рішення кооперуватися між собою з метою максимізації власного прибутку» [99, с. 52].

Для дослідження парламентських коаліцій важливо здійснювати розмежування понять *коаліція у політиці* та *політична коаліція*. По-перше, політична коаліція завжди є об'єднанням двох або більше відносно самостійних політичних акторів. Часто буває складно визначити, наскільки той чи інший учасник коаліційних взаємодій є самостійним уявляє собою єдине ціле. На недоліки даної ознаки коаліції вказав відомий дослідник коаліцій М. Левер, який поставив питання: А хто грає в коаліційні ігри [95, р. 14]? Справа в тому, що нерідко партії розглядаються як неподільні політичні актори, які мають монолітну структуру і жорстку внутрішньопартійну дисципліну, проте в реальному політичному процесі вони часто є об'єднанням різних сегментів. На наш погляд, партії слід розглядати як неподільних акторів, за умови, що їхня внутрішня структура не має суттєвого впливу на коаліційні процеси. По-друге, характерною ознакою коаліцій в політиці є спрямованість учасників до участі та здійснення політичної влади, тому їх необхідно відмежовувати від інших об'єднань, наприклад об'єднань громадян. По-третє, коаліція передбачає спільність цілей, природа яких може бути різною. Саме спільні цілі штовхають незалежних політичних акторів до створення коаліції. Для партійних коаліцій вона може бути виражена в місцях у парламенті, міністерських посадах та можливостях реалізувати свої політичні програми. По-четверте, коаліція передбачає наявність угод між партнерами, які створюють коаліцію. Угоди передбачають домовленості про майбутнє коаліції, ресурси, які учасники вкладають у справу досягнення спільних цілей, механізми взаємодії та обміну інформацією між учасниками тощо. При створенні коаліційного уряду партії зазвичай фіксують свою спільну політичну програму на папері, але часто багато угод у політиці мають закритий характер.

Отже, можна стверджувати, що коаліція – це соціальна група, яка свідомо створюється на певний період з метою досягнення чітко означеної мети, тому в своєму розвитку вона проходить три основні стадії (Малюнок 1).

Малюнок 1. Стадії розвитку коаліції

Першим дослідником проблематики створення коаліцій в політиці став М. Дюверже [87]. Він запропонував до використання типологію партійних коаліцій, описав рушійні сили об'єднання партій у коаліцію, парламентські та виборчі партійні коаліції, розкрив специфіку відносин між учасниками коаліції. У своїй книзі «Політичні партії» він запропонував поділяти партійні союзи на коаліції та альянси залежно від тривалості існування об'єднання [87]. Під партійним союзом автор розумів будь-яке об'єднання партій. Якщо таке є тривалим союзом, то його слід називати альянсом. Нетривале об'єднання партій (епізодична угода) М. Дюверже означив коаліцією.

Слід зазначити, що М. Дюверже застосовував понятійний апарат, що відрізняється від того, який використовують сучасні політологи. В сучасній термінології нетривалі, епізодичні угоди між партіями з певного питання рідко називають коаліціями, оскільки під цим поняттям розуміється більш стійке об'єднання партій з певними спільними цілями: спільна участь у виборах, формування коаліційного уряду, проведення життя певної політики. В даному контексті сучасне поняття *коаліція* за змістом ближче до того, що М. Дюверже називає *альянсом*. Поняття союз також рідко вживається по відношенню до

об'єднань партій, особливо в англійській мові: слово *union* не коректно використовувати стосовно партій, синонімами тут є *alliance* та *coalition*.

Другим критерієм для запропонованої М. Дюверже класифікації є рівень формування об'єднань партій у вертикальному зрізі. Виходячи з запропонованого критерію, автор виокремлює виборчі, парламентські та урядові альянси. Сьогодні для позначення виборчих альянсів (коаліцій) найчастіше використовують термін передвиборчі коаліції, які створюються партіями напередодні виборів. На парламентському рівні, який є предметом нашого дослідження, коаліції створюються між партіями, а точніше, їх парламентськими фракціями. Іноді до такої коаліції можуть входити й незалежні депутати, які не належать до жодної з партій. Такі коаліції різноманітні. М. Дюверже виділяє парламентські коаліції, які виступають проти уряду чи, навпаки, підтримують його. Коаліційний уряд завжди доповнений парламентською коаліцією. Парламентські коаліції нерозривно пов'язані з урядом: вони його формують та підтримують його ініціативи. М. Дюверже також розрізняє коаліції підтримки, які виникають, коли об'єднання партій у парламенті створюється без претензій на місця в уряді, але при цьому підтримує уряд та його ініціативи. Така ситуація характерна для урядів меншості, які не спираються на більшість у парламенті та змушені звертатися за підтримкою до партій, які формально не беруть участі в уряді [87].

З часом, в політичних практиках з'явилися нові випадки коаліційної взаємодії партій, а отже, нові теорії та нові класифікації коаліцій. Так, англійський дослідник коаліцій В. Богданор запропонував власний варіант типології коаліції виходячи з критерію рівня створення коаліції [72, р. 4–5]. Він, як і М. Дюверже, писав про те, що коаліції виникають на передвиборчому, парламентському та урядовому рівнях. На парламентському рівні В. Богданор виділяє коаліції, засновані на угодах, та коаліції, засновані на *змінюваній більшості*. Останній термін описує ситуації, пов'язані з пошуком урядом меншин підтримки в парламенті. Оскільки більшість, необхідна для ухвалення

рішення в парламенті, може складатися з різних партій у різний період часу, така нестійка ситуація отримала назву *більшості, що змінюється*.

В політичній науці можна зустріти поділ всіх теорій формування коаліцій за методом дослідження на дедуктивні та індуктивні [87]. Ці методи використовуються для створення універсальних моделей та теорій, що повною мірою стосується і формулювання теорій коаліційних процесів. Дедуктивний метод полягає у формулюванні певних апріорних посилок та вивчення реальної коаліційної політики через призму сформульованої формальної теорії. Для дедуктивних теорій важливим моментом є знаходження емпіричних підтверджень теорії у реальній політичній практиці. Індуктивний метод полягає в тому, що теорії ґрунтуються на узагальненнях, що йдуть від реального світу політики до абстрактної сфери політичної теорії.

Наявні дедуктивні теорії формування коаліцій можна поділити на дві групи на підставі того, чи використовується в них така змінна, як розміщення політичних сил, що утворюють коаліцію, за шкалою *праві – ліві*. До першої групи теорій ми віднесемо ті теорії, які виходять виключно з кількісних критеріїв, таких як розмір та склад коаліції. Такими теоріями є теорія мінімальної вигранної коаліції У. Райкера [71; 100], теорія найбільш дешевої коаліції У. Гемсона [89] та теорія угоди (модель з найменшим числом партій) М. Лайзерсона [96]. Основою для такого підходу стали розробки Дж. фон Ноймана та О. Моргенштерна [98] у галузі економіки, що згодом були використані в політичних науках. Привертає увагу праця Дж. фон Ноймана й О. Моргенштейна «Теорія ігрової та економічної поведінки» [98], присвячена процесу створення коаліції. Автори виходили з того, що політичні партії керуються суто прагматичними мотивами. Вони стверджують, що головна мета політичної боротьби – вигреш у вигляді ключових міністерських посад у сформованому уряді. Водночас зазначають, що, маючи справу зі стратегічними взаємодіями учасників, варто чекати на формування мінімальних вигранних коаліцій. Найменша вигранна коаліція – це та, яка втрачає свій вигранний статус, якщо її покидає бодай один учасник.

Американський політолог У. Райкер використав як методологію дослідження коаліцій теорію раціонального вибору та теорію ігор. У книжці «Теорія політичних коаліцій» [100] У. Райкер стверджує, що мінімальні вигравні коаліції створюються з прагненням отримати якомога більшого в загальному вигравні. У. Райкер вважав, що політичні партії та індивіди намагаються створювати коаліції мінімальних вигравних коаліцій, але це не завжди є можливим. Дослідник наголошує, що є принаймні чотири базові передумови для створення коаліції [100, с. 16]. Перша передумова – це наявність щонайменше двох учасників чи груп учасників. Друга передумова – *це гра з нульовою сумою*, тобто, де сума вигравів і програвів учасників дорівнює нулю, відтак можна говорити, що учасники гри вважають за краще діяти самостійно, але ризик програшу і бажання виграти змушують їх формувати коаліцію. Третя передумова – це поінформованість, тобто уявлення про дії інших гравців. Четверта передумова – це раціональність: «Суб'єкт ніколи не вибере альтернативи Х, якщо водночас є альтернатива У, яка, на його погляд, привабливіша, аніж Х» [100, р. 121]. Якщо всі ці передумови наявні, то йдеться про початок коаліційних переговорів. Однак виконання передумов не гарантує результату стабільної політичної коаліції, оскільки є низка чинників, що впливають на досягнення результату. Їх можна об'єднати у три групи:

- Група чинників соціально-політичного середовища, зокрема невизначеність трансформаційного процесу, характеристики електорального розколу, сформована система соціального капіталу та інструментів довіри, чинна нормативно-правова база.
- Група чинників учасників коаліції, що характеризують розмір учасників коаліції (політичних партій та партійних груп), розмір майбутньої парламентської коаліції, систему довіри між учасниками парламентської коаліції, наявність партії-медіатора, характеристики попередніх відносин між учасниками коаліції, ідеологічна дистанція між учасниками коаліції.

- Група чинників коаліційного переговорного процесу, до якої належать тривалість переговорів, хід переговорного процесу та характеристики коаліційної угоди [89].

У. Гемсон запропонував модифікований варіант концепції мінімальної величини коаліції [89, р. 373–382]. Учасники прагнуть вибрати з можливих конфігурацій найменшу, щоб їхня вага в ній була якомога значною. Таку модель дослідник назвав моделлю *мінімальної величини коаліції*. Крім того, свої вигоди від участі в коаліції її учасники ділитимуть пропорційно до ресурсів, вкладених ними у створення коаліції [89, р. 374].

М. Лейзерсон висунув гіпотезу, що зі збільшенням кількості учасників коаліції, кожен учасник намагатиметься увійти до коаліції з найменшою кількістю учасників [96, р. 770–787]. Вчений справедливо зазначав, що, наприклад, трьом учасникам переговорів легше домовитися та узгодити свої інтереси, ніж п'ятьом або шістьом учасникам. У політичній науці такий принцип формування партійних коаліцій отримав назву *принципу угоди*.

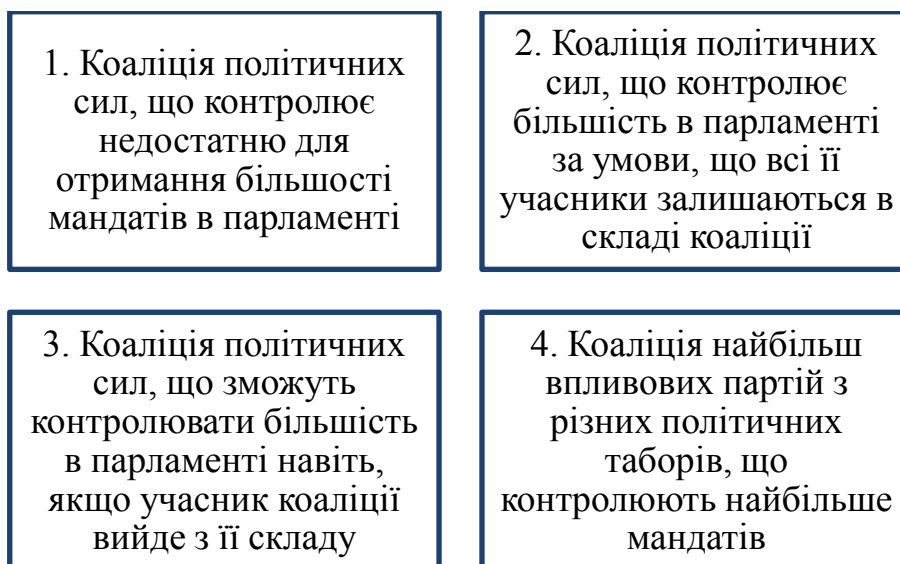
З 1970-х рр. в європейській політичній науці розпочинаються активні дослідження коаліційної політики партій. Європейські вчені прийняли розробки американської політології та на основі вже існуючих запропонували свої моделі формування коаліцій. Моделі американських вчених були справедливо піддані критиці, оскільки їх прогностичні можливості були низькими. Так, Р. Аксельрод першим у політології припустив, що партії прагнутимуть створити коаліцію з найближчими сусідами на *ліво–правій* ідеологічній шкалі [69]. Ця модель отримала назву *мінімально пов'язаної виграшної коаліції*. Таким чином відбулася відмова від абсолютизації принципу величини при формуванні коаліцій, а дослідники почали звертати увагу на позиціонування партій по стосовно різних суспільно-політичних проблем.

Вище ми зазначали, що в політичній науці всі теорії формування коаліцій поділяють на дедуктивні та індуктивні. Розглянувши дедуктивну групу теорій, проаналізуємо індуктивні, які включають, окрім кількісних, критерії наближення партійних програм та політичних переваг політичних партій на

певній шкалі. Такі шкали можуть бути різними. Крім класичного ідеологічного континууму *праві – ліві*, сюди можна зарахувати шкалу *консерватори – реформатори, релігійні адепти – ліберали*. Використання такого роду шкал дозволило підвищити прогностичну силу теорій коаліцій, насамперед, теорій мінімально пов'язаної виграшної коаліції Р. Аксельрода [75], теорії коаліції мінімальної дистанції А. де Сваана [76] та багатовимірної моделі Левера-Шепсла [77]. А. де Сван розвинув ідеї Р. Аксельрода та запропонував теорію політичного простору (теорію політичної дистанції) [84]. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що партії оцінюють майбутню коаліцію з позицій своєї близькості до політики майбутнього коаліційного уряду. Партії намагаються увійти до коаліції, яка дотримуватиметься політичних позицій, найближчих до їхніх власних ідеологічних уподобань.

Вирішальну роль у створенні багатовимірної теорії коаліцій відіграли публікації міжнародної робочої групи під керівництвом брістольського професора Дж. Прідема [82]. Під час розробки цієї теорії був застосований індуктивний методологічний підхід, а модель отримала назву індуктивної. Вона дозволила виробити динамічні межі аналізу коаліційної поведінки партій. Індуктивна теорія дослідження передбачає аналіз коаліційної поведінки у семи вимірах: історичному, інституційному, внутрішньопартійному, соціально-політичному, мотиваційному, горизонтально-вертикальному, внутрішньополітичному та зовнішньополітичному. Однак ця теорія також має застереження. На нашу думку, такий методологічний підхід страждає на описовість. У дослідженні коаліцій необхідно описувати конкретні політичні практики держав, у яких при формуванні уряду потрібно створювати коаліцію, проте говорити про створення повноцінної теорії в її райкерівському розумінні, на наш погляд, передчасно. Усі теорії формування коаліцій, що ґрунтуються на теорії ігор та теорії раціонального вибору, мають чітко задані параметри, які піддаються квантифікації: це розмір парламентської фракції та ідеологічна близькість партій. У той же час сім проблемних вимірів індуктивної моделі досить складно звести до математичних показників.

Отже, в сучасній політичній науці розрізняють декілька типів парламентсько-урядових коаліцій. Основним критерієм є кількість політичних сил, що створили її та кількість членів парламенту, які до них входять. Відповідно, розрізняють коаліції, наведені на Мал. 2 [80].

Малюнок 2. Типи парламентсько-урядових коаліцій

Перший тип коаліцій має назву коаліції меншості. Другий тип коаліції в називають по-різному. В. Райкер, називав його *minimum winning coalition* – коаліції, що перемогли з мінімальною перевагою або мінімально-переможні коаліції [100], тоді як А. Романюк та Ю. Шведа [54] – мінімально виграшною коаліцією. Часом таку коаліцію називають *bare majority coalitions* – коаліція незначної (голої) більшості [94], але можна зустріти термін мінімально переможна коаліція (*minimal winning coalition*), який найчастіше використовується для означення коаліції з найменшою загальною кількістю голосів, яка отримує абсолютну більшість місць у парламенті, але вихід зі складу якої хоча б одного члена коаліції приводить до втрати більшості у парламенті. В. Гамсон виокремив підтип мінімально переможної коаліції, який назвав *найдешевша переможна коаліція* (*cheapest winning coalition*), яка є коаліцією що не тільки складається з мінімальної кількості партій, а й контролює меншість мандатів [89, с. 376].

Третій тип коаліції також має різні назви: *surplus coalitions* – надлишкова коаліція та *oversized coalitions* – негабаритна коаліція [101]. Цими поняттями називають коаліцію, якщо вихід з неї не приводить до втрати коаліцією більшості.

А четвертий тип коаліцій має також дві назви: велика коаліція (*grand coalition*) та широка коаліція (*wide coalition* чи *broad coalition*) [90].

Систематизувати коаліції можна й за якісною ознакою, тобто ознакою відповідності представленості політичних сил, що підтримають уряд, в самому уряді. Відповідно, коаліції бувають: міністерськими та законодавчими [81, с. 569– 570]. Міністерська коаліція є множиною законодавців, яка належать до партій, що мають посади в уряді, тоді як законодавча коаліція є множиною законодавців, що представляють різні партії, які однаково голосують. Якщо партії підкорюються коаліційній дисципліні, то урядова коаліція є законодавчою, яка може змінюватися від голосування з одного важливого питання до іншого голосування. Такі зміни є результатом того, що партії можуть голосувати однаково по деяким, але не усіх питань, або через відсутність серед членів партії партійної дисципліни. Ці два типи коаліцій можуть не співпадати.

Феномен утворення виду коаліції пояснюють по-різному. Наприклад, коаліція меншості формується тоді, коли партії, що мають сумарну більшість в парламенті, не беруть на себе відповідальність за економічну та політичну ситуацію в державі або коли їх тактичні та стратегічні розбіжності щодо майбутнього розвитку країни настільки значні, що не можуть бути подолані навіть заради входження у владу. Мінімально переможні коаліції політичні сили формують з метою максимізації своїх вигод, що можуть виражатися в посадах та у визначеній змісту політики. Тоді, коли кількість політичних сил в коаліції переважатиме необхідну, то кількість та обсяг вигід для кожного з партнерів по коаліції зменшиться.

Р. Аксельрод пояснює це явище через теорію мінімально пов'язаної коаліції [69], стверджуючи, що партії прагнуть формувати уряд, який мінімізує

конфлікти інтересів серед членів правлячої коаліції. Р. Аксельрод припускає, що користь коаліції збільшуватиметься, коли різниця в становищах правлячих партій зменшуватиметься. Це означає, що партії надають перевагу формуванню коаліції з іншими, ідеологічно близькими до них, партіями, якщо це можливо. Однак спроби мінімізувати ідеологічне розмаїття членів коаліції за моделлю Р. Аксельрода мотивує створення надлишкових урядів. На думку дослідника, уряди мають складатися з мінімально можливого набору політичних партій, що найбільш близькі ідеологічно.

К. Кромбес пояснюючи формування парламентських коаліцій опирається на теорію пропозиції влади, моделюючи таку ситуацію: політичний простір є багатомірним; в парламенті є три партії; політичні партії отримують вигоди від перебування в уряді; ці вигоди бути поділені між партнерами по коаліції. [83]. Приміром, якщо жодна з цих партій не має більшість місць в парламенті, то найбільша з них першою отримує можливість формувати уряд. Якщо така пропозиція відхилена, то будь-яка з трьох може отримати право на формування уряду. Коли уряд був сформований надлишковою коаліцією, то партії-коаліціанти перед голосуванням мають можливість висловити вотум недовіри та перетасувати міністерські портфелі з метою отримання підтримки більшості в парламенті.

На думку К. Кромбеса, чим більшою є партія, тем більше в неї шансів, що її визнають як таку, що утворює уряд, а чим більш центральним є політичне положення цієї партії, то тим легше їх долучити до коаліції, оскільки вони остерігаються формувати не вигідної для них коаліції. Відповідно, якщо найбільша партія є надто малою, то вона повинна пропонувати партіям опозиції місця для створення стійкого уряду. Виконання такої умови гарантує стабільність для уряду через ведення координаційної гри з двома меншими партіями.

Модель взаємних послуг Дж. Каррубба та К. Волдена характеризує формування коаліції з позицій взаємних послуг [79]. Науковці розглядають ситуацію, коли в парламенті немає політичної партії, яка контролює більшість.

Вони вважають, щоб різні політичні партії могли домогтися прийняття законів, які несуть їм користь, вони мають погодитися на такий обмін: вони підтримують прийняття законів, пропонованих іншою партією в обмін на голосування за розроблені нею законопроекти. Щоб уникнути ситуації, коли політична партія А після того, як з допомогою голосів політичної партії Б доб'ється прийняття потрібного для неї закону, не відмовилась від підтримки законопроекту політичної партії Б, на думку дослідників, необхідно, щоб до коаліції входила політична партія В, за рахунок голосів якої, політична партія А зможе прийняти свій закон без підтримки з боку політичної партії Б. Автори передбачають формування надлишкових коаліцій за таких умов: перша умова – коли парламент складається з дуже різних політичних партій; друга умова – коли законопроекти важко приймати; третя умова – коли законодавча діяльність дорожча та менш вигідна для членів парламентської коаліції.

Отже, вивчення методологічних принципів та теоретичних засад парламентських коаліцій в сучасній політичній науці вказує на те, що всі прояви політичного процесу можна аналізувати крізь призму коаліцій, оскільки чим краще ми розуміємо, як формуються коаліції, тим краще ми розуміємо, як функціонують парламентські системи демократичного типу. В контексті українського досвіду варто наголосити, що поряд з терміном *парламентська коаліція* використовують термін *парламентська більшість*, який використовується як: (1) кількість голосів депутатів, що становить більше ніж половини від конституційного складу парламенту (може бути абсолютна більшість (50% + 1 голос) та кваліфікована більшість 2/3, 3/4); (2) структурне утворення в парламенті, до складу якого входять депутатські фракції (або одна фракція), з кількістю депутатів, що становить абсолютну більшість від конституційно закріпленого конституційного складу парламенту, має на меті спільну участь членів у виробленні державної політики, є політично відповідальним за її здійснення. Саме друге значення парламентської більшості є синонімом коаліції, створення якої передбачене Конституцією України.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження

Для дослідження процесу формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України нами використовувались різноманітні джерела, які умовно можна розділити на декілька груп. Оцінка функціонування парламентської більшості базується на критеріях, що дозволили аналізувати та систематизувати ключові проблеми, пов'язані, як правило, з етапами та політико-правовими засадами формування парламентських коаліцій, особливостями формування та основними характеристиками монобільшості, оцінкою стратегій діяльності монобільшості та впливом неформальних політичних відносин на характер функціонування мнобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання тощо.

В першу групу джерел виокремлено нормативно-правові акти національного характеру в галузі регулювання діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України. Нормативний компонент дослідження сформовано Конституцією України [19], Законами України [37; 38; 39; 40; 41], Постановами Верховної Ради України [42; 43; 44], іншими актами нормативного, концептуального та стратегічного характеру [1; 9; 49; 50; 51; 52; 53; 63]. Означені джерела визначають загальні засади функціонування парламентів, принципи розподілу повноважень між гілками влади, форми та методи роботи законодавчого органу, порядок формування і функціонування коаліції депутатських фракцій у ВРУ, організаційно-правові засади та принципи діяльності парламентської більшості.

Другу групу джерел утворюють фактичні матеріали, що дозволили визначити основні характеристики парламентської монобільшості, здійснити оцінку стратегій її діяльності та визначити вплив неформальних політичних відносин на характер функціонування монобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання, зокрема [4], [5], [9], [11], [14], [18], [27], [28], [29], [30], [31], [32], [33], [34], [35], [46], [47], [60], [62] тощо.

До третьої групи джерел включено наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені:

- аналізу теоретичних принципів і методологічних засад дослідження парламентських коаліцій;
- визначенню місця коаліцій в структурі сучасного парламенту;
- характеристиці охарактеризувати основні етапи формування парламентських коаліцій в українському парламенті;
- пошуку вектори оновлення інструментів взаємодії органів публічної влади та громадськості в просторі соціальних мереж.

Дослідження діяльності парламентів мають тривалу та досить плідну історію. В політичній науці традиції аналізу політичного процесу крізь призму міжгрупової взаємодії було закладено майже сто років тому. В подальшому парламентаризм і діяльність парламентів стали предметом вивчення багатьох західних науковців. Окремі аспекти означеного явища розкриті у наукових працях Р. Аксельрода [69], В. Богданор [71; 72], С. Боута [73], Е. Броуна [74; 75; 76; 77], В. Гамсона [89], П. Данліві [86], Е. Даунса [85], М. Дюверже [87], Дж. Карруббї та К. Волдена [79; 80], Е. Келлі [93], Дж. Кері [78], Г. Кірштайгера [94], К. Кромбес [83], М. Лайзерсона [96], М. Левер [95], Л. Нуньєс та К. Клоз [82], Дж. фон Ноймана та О. Моргенштерна [97], Дж. Прідема [98], У. Райкера [100], А. Раппопорта [99], А. де Сваана [84] та інших.

Коаліційна теорія, одним із фундаторів якої є У. Райкер [100] сформувалась в процесі розвитку порівняльно-політологічних досліджень, що сприяло значному прогресу розуміння процесів формування та функціонування коаліцій. Слід зазначити, що зарубіжними науковцями приділено не достатньо уваги оцінці стратегій діяльності коаліцій та впливу неформальних політичних відносин на характер їх функціонування, що актуалізується в сучасних умовах. Вважаємо це суттєвими прогалинами в наукового дискурсу, оскільки громадськість насамперед цікавить яким чином неформальний характер відносин у середині парламентської більшості впливає на результати діяльності коаліції.

Останнє десятиліття вітчизняні науковці приділяють дедалі більше уваги питанням функціонування парламенту та парламентаризму. Зокрема, всебічний

аналіз українського парламентаризму представлено у дослідженнях А. Георгіци [7], В. Гошовської [8], Г. Зеленько [12], П. Кислого та К. Вайз [16], О. Майбороди [3], Ю. Мацієвського [24], І. Словської [57], В. Смолія [13], В. Шаповала [66], Ю. Шемшученко [67], С. Янішевського та О. Фісуна [45] тощо. Особливостям розвитку та функціонування парламентських коаліцій в Україні присвячені наукові розвідки А. Борисенко [2], Ю. Войтенко [6], Г. Зеленько [10], В. Кафарського [15], В. Колюх [17], Ю. Копинця [20], Р. Манайло-Приходько та Ю. Остапця [23], А. Мацюка [25], Ю. Мірошниченко [26], В. Ричицького [48], А. Романюка [54], О. Саліженко [55], Ю. Сасовської [56], О. Совигрі [58], В. Чуби [65] та інших.

Загалом здійснений ретроспективний аналіз дозволяє позитивно оцінити наукові здобутки дослідників щодо розкриття особливостей формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України. Вітчизняні та зарубіжні науковці аналізують проблеми парламентаризму та функціонування парламентських коаліцій комплексно та всебічно. Однак слід зауважити, що частково нерозв'язаною як у теоретичному, так і в прикладному аспектах залишається проблематика діяльності монобільшості в парламенті України. Також зазначмо, що у вітчизняній політичній науці не приділено належної уваги оцінці стратегій діяльності монобільшості та проблематиці впливу неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської монобільшості.

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОАЛІЦІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Місце коаліцій в структурі сучасного парламентаризму

Питання функціонування парламентів та парламентаризму привертають увагу політиків та науковців, що визначається специфікою даного політичного інституту. Його ефективне функціонування є однією з ключових ознак демократії, розвитку громадянського суспільства та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Будучи універсальним політичним інститутом, парламентаризм функціонує в політичних системах більшості держав, тому йому притаманні як загальні, так і специфічні риси, що визначаються співвідношенням соціальних сил у суспільстві, національними традиціями, перейнятим досвідом, формою правління, політичною та правовою культурою. На сьогодні необхідно враховувати два ключові аспекти парламентаризму: по-перше, парламентаризм є частиною системи державної влади, оскільки парламент як його центральний елемент є одним з головних центрів з розробки державної політики; по-друге, парламентаризм сприяє розвитку громадянського суспільства, оскільки цей інститут сприяє розширенню політичної участі громадян, артикуляції та агрегації їх інтересів шляхом розширення каналів комунікації між структурними елементами громадянського суспільства та державою [8].

Для формування та нормального функціонування парламентаризму необхідно сформувати на його рівні такі характеристики. По-перше, самостійність у системі поділу влади. Законодавча влада може вважатися гілкою влади лише тоді, коли вона функціонально незалежна від виконавчої та судової влади, коли діють система стримувань та противаг і механізми вирішення конфліктів між парламентом та урядом чи парламентом та главою держави [67].

По-друге, високий рівень повноважень парламенту під час вирішення питань державного управління. Будучи важливим інститутом у системі поділу влади, парламент формується як законодавчий орган. Таким чином, одна з його найважливіших функцій – підготовка, обговорення та ухвалення нових законів, а також зміна, доповнення, скасування вже існуючих. Важливим принципом парламентаризму є відповідальність уряду перед парламентом. У парламентських республіках та парламентських монархіях, де законодавчий орган наділений правом обрання та відставки уряду, цей принцип реалізується повною мірою, а в президентських республіках він здійснюється через контрольну функцію парламенту. Серед основних форм парламентського контролю можна виділити право заслуховувати звіти уряду про виконання державного бюджету, парламентські слухання, висловлення недовіри уряду, участь у процедурі імпічменту президента, парламентські розслідування, створення контрольних та слідчих комісій, спеціальних органів та посадових осіб (омбудсменів). Найчастіше об'єктом парламентського контролю виступають органи виконавчої влади, але він може поширюватися і на діяльність органів місцевого самоврядування та корпорацій, що перебувають у державній власності [8]. Виконуючи контрольну функцію, парламент захищає як власні повноваження, так і інтереси держави й суспільства.

По-третє, діяльність депутатів парламенту на професійній основі. Парламент, здійснюючи представницьку функцію, показує справжнє джерело влади та пов'язує суверенітет народу з державною владою. Функція законодавця полягає в тому, щоб засвідчити існування каналів комунікації між народом та виконавчою владою, внаслідок чого вимоги людей можуть бути закладені в машину прийняття рішень [66]. З метою виявлення потреб депутати повинні регулярно проводити зустрічі з виборцями та звітувати перед ними. Слід зважати на те, що депутати парламенту змушені шукати баланс між національними інтересами та інтересами своїх виборців. Особливо часто така проблема виникає під час обговорення напрямів соціально-економічного розвитку та зовнішньої політики [7]. Таким чином, як єдиний орган, який

представляє суверенну волю народу, парламент реалізує представництво у двох аспектах: по-перше – депутати як представники, делеговані виборцями, і по-друге – парламент як представник спільноти громадян [66]. Парламент як колегіальний орган має забезпечувати артикуляцію інтересів та вимог різних соціальних верств та груп, а також суспільства загалом, їх відкрите позиціонування робить парламент публічною ареною для досягнення консенсусу між державою та громадянським суспільством [70]. Однією з ключових рис парламентаризму є діяльність депутатів на професійній основі, яка полягає у звільненні членів парламенту від своїх колишніх обов'язків. Членство у законодавчому органі стає професією, що характеризується певним соціальним статусом та платнею за виконання своїх функцій.

По-четверте, певні форми та методи роботи законодавчого органу: колегіальне вирішення завдань на сесіях, у комісіях (постійних та тимчасових), депутатських фракціях та групах з використанням специфічних методів та процедур. Таким чином, логіка парламентської процедури прийняття рішень спонукає як окремих депутатів, так і різні фракційні групи, орієнтовані на отримання більшості голосів, виробляти готовність до співпраці та компромісів [7].

По-п'яте, обрання депутатів на загальних вільних виборах для гарантії представництва. Парламент є представницьким органом, оскільки народ як носій суверенітету та джерело влади обирає до нього своїх представників, делегуючи їм свої повноваження. Ще Й. Шумпеттер зазначав, що «демократичний метод є така сукупність інституційних засобів ухвалення політичних рішень, за допомогою яких здійснюється загальне благо шляхом надання самому народу можливості вирішувати проблеми через вибори індивідів, які збираються для того, щоб виконувати його волю» [12]. Розвинене громадянське суспільство є необхідною умовою парламентаризму, оскільки цей політичний інститут з одного боку закріплює конституційно-правовий статус структур громадянського суспільства, а з іншого – сприяє розширенню їхньої

участі у діяльності державних органів, а також захищає особисте життя громадян від втручання держави.

Парламентаризм створює основу для формування та діяльності політичних партій. Для реалізації свого основного завдання (завоювання влади) партійні структури беруть активну участь у виборах та їхні представники комплектують склад парламенту. У ході своєї парламентської діяльності партії сприяють виконанню однієї з основних функцій цього органу влади, укладеної у представництві інтересів: вони захищають у представницьких органах політичні, економічні та соціальні інтереси груп, сприяють політичній соціалізації громадян, є посередниками між населенням та державою [7]. Крім представницької, парламент наділений і владною функцією, яка втілюється в реальність за участю партій, оскільки їхні політичні програми перетворюються на рішення, що визначають курс подальшого внутрішньо- та зовнішньополітичного розвитку держави та готують при цьому ґрунт для прийняття закону [8].

Будучи політичним інститутом, парламентаризм фокусується на проблемі права і свободи людини, зокрема і дотримання прав виборців. У цьому плані забезпечується законодавча база функціонування громадянського суспільства та правова основа громадянських права і свободи людини. Ю. Габермас у роботі «Демократія. Розум. Моральність» зазначав, що «права людини походять із суверенної волі народу, а конституція, яка розділяє різні форми влади, зобов'язана своїм походженням освіченої волі демократичного законодавця» [70]. Будь-яке обмеження громадянських права і свободи веде до зниження демократизації суспільства.

Національний парламент без розвиненої системи різноманітних представницьких структур середнього та локального рівнів не може ефективно виконувати власні представницькі та законодавчі функції. Отже, парламентаризм сприяє розвитку місцевого самоврядування. Такі структури забезпечують парламенту необхідну інформацію про стан суспільства, а також

є для нього каналами прямих та зворотних зв'язків з різними групами населення, громадськими рухами та організаціями [66].

Вагомим аспектом парламентаризму є публічність політики, що передбачає гласність у роботі представницького органу; виявлення та вивчення громадської думки при розробці законопроектів; плюралізм думок; оприлюднення, прийнятих рішень та доведення їх до громадян, політичних партій та громадських об'єднань; доступність членів парламенту для прийому громадян, можливість безперешкодного звернення до депутатів із пропозиціями та заявами [45].

Таким чином, найважливішими ознаками політичного інституту парламентаризму можна назвати: вираження та захист інтересів різних груп населення; пріоритет законодавчих органів та підконтрольність їх народу; взаємодію парламенту з іншими органами державної влади; орієнтація на переговорний процес та пошук компромісу.

Варто зазначити, що парламентаризм закріплюється не лише нормативними правовими актами, а й політичною практикою. Нині виділяються різні моделі парламентаризму. Залежно від фактичної повноти реалізації елементів парламентаризму розрізняють розвинений, обмежений, імітаційний. У розвиненому парламентаризмі реалізовано основні елементи парламентаризму, такі як суверенітет народу; поділ влади; поєднання прямої та безпосередньої демократії; наявність законодавчого та представницького органу з певним набором функцій; діяльність депутатів на професійній основі та їх привілейоване становище; політична гласність; гарантія права і свободи людини; розвинене громадянське суспільство. Обмежений парламентаризм будується обмеженні повноважень парламенту та її непрямой підконтрольності виконавчої. В імітаційному парламентаризмі відбувається монополізація політичної сфери виконавчою владою, яка може правити за допомогою законів, які приймати рішення на власний розсуд; роль представницьких органів незначна, політичні партії та інститути громадянського суспільства втрачають автономію та, як правило, контролюються державою. Тобто такий різновид

характерний для авторитарних режимів [8]. Отже, у цій класифікації відбито різновиду парламентаризму залежно від особливостей політичного режиму.

Парламентаризм обґрунтовано пов'язують з демократією, оскільки лише демократія створює умови щодо його реального функціонування. Залежно від конституційованого ладу взаємовідносин між парламентом та іншими вищими органами державної влади розрізняють раціоналізований, міністеріальний, розділений парламентаризм [13]. Раціоналізований парламентаризм спрямований насамперед на захист уряду від можливого деспотизму парламенту, оскільки він ускладнює відставку уряду парламентом. Вираз вотуму недовіри обставляється такими додатковими вимогами, як збільшення кількості депутатів, яка потрібна для ініціювання вотуму недовіри; збільшення терміну від внесення ініціативи на початок його обговорення; для ухвалення рішення потрібна абсолютна більшість голосів депутатів і т. д. У той час як для вотуму довіри, який ініціює уряд, таких ускладнених процедур не потрібно [16].

Законодавчі компетенції парламенту також обмежені, оскільки конституцією визначаються сфери законодавчої діяльності, які складають виключно компетенцію глави держави. Крім посилення влади уряду, раціоналізований парламентаризм характеризується наділенням президента широкими повноваженнями. Раціоналізований парламентаризм поєднує сильну президентську владу з ефективним контролем парламенту за діяльністю уряду та подвійною відповідальністю уряду – перед президентом та парламентом. Ця модель парламентаризму наявна у змішаній республіці (Франція) [12].

Міністеріальний парламентаризм характеризується тим, що парламент є верховним законодавчим органом, його законодавчі та контрольні повноваження необмежені. Держава, зазвичай, формується парламентською більшістю і несе перед законодавчим органом політичну відповідальність. Водночас уряд має право законодавчої ініціативи та клопотання перед главою держави про розпуск парламенту. Міністеріальний парламентаризм, зазвичай,

існує в країнах з двопартійною чи багатопартійною системою з однією домінуючою партією (Велика Британія, Угорщина, Чехія) [8].

Розділений парламентаризм характеризується тим, що відносини між президентом та парламентом будуються на основі жорсткого поділу влади. За такого різновиду парламентаризму представницький орган державної влади може обмежувати дії глави держави за допомогою законів, а президент, у свою чергу, має право відкладного вето на рішення парламенту (США) [34].

Таким чином, дана класифікація ґрунтується на залежності моделей парламентаризму від особливостей форм правління. Необхідно сказати, що у чистому вигляді моделі парламентаризму зустрічаються дуже рідко, найчастіше ознаки однієї моделі доповнюються ознаками інших. В даний час основною тенденцією розвитку сучасних політичних систем є посилення виконавчої влади та послаблення ролі парламенту.

Парламентаризм є універсальним політичним інститутом, якому притаманний різним формам правління, а також різним типам республік, що породило велику кількість його форм та різновидів. Більшою чи меншою мірою характерні елементи політичного інституту парламентаризму можна знайти у політичних системах усіх сучасних демократичних держав. У розвитку парламентаризму були періоди злетів і падінь: посилення виконавчої плоть до повного підпорядкування їй парламенту. В результаті це призвело до вдосконалення механізму взаємодії між гілками влади, цей процес продовжується і зараз.

Верховна Рада України (далі – ВРУ) є українським парламентом, який 24 серпня 1991 р., одностайно проголосував за «Акт проголошення незалежності України» [1], з якого почалося відродження парламентаризму в нових умовах молодій демократичній суверенній держави. Сьогодні Україна є парламентсько-президентською республікою, в якій парламент відіграє та посилює ключову роль в системі органів державної влади. ВРУ організовує та підтримує зворотний зв'язок між соціальним середовищем та системою державної влади, впорядковує систему політичного представництва суспільних інтересів,

застосовує дієві механізми контролю над виконавчою владою, підвищує рівень відкритості та транспарентності законодавчого процесу. Така значущість українського парламенту пояснюється тим, що він «формує національну ідею, здатну консолідувати суспільство, а відповідно й відображати інтереси всіх прошарків суспільства» [34].

В умовах російсько-української війни особливо гостро постає завдання посилення його інституційної спроможності як національного представницького органу влади шляхом посилення його відповідальності за якість прийнятих законів, дієвості контролю за імплементацією правових норм та відтворення демократичного представництва інтересів громадян України. Одним зі структурних елементів українського парламенту є інститут парламентської коаліції, який є відображенням європейської моделі сучасного парламентаризму та дієвим засобом забезпечення демократичної та правової основ Української держави, захисту конституційних прав людини і громадянина.

2.2. Політико-правові засади формування парламентської коаліції у Верховній Раді України

Після політичної реформи 2004 р. та внесення змін до Конституції, Україна від 2006 р. стала парламентсько-президентською республікою. Це політичне рішення спричинило формування в правовому просторі поняття парламентська коаліція, яке закріплене Законом України «Про внесення змін до Конституції України» [39], відповідно до якого до Конституції були внесені і зміни в частині розподілу повноважень між гілками влади, а Верховної ради України (далі – ВРУ) та Кабінету Міністрів України (далі – КМУ).

Відповідно до цих змін формування КМУ покладалось не на Президента, а на політично і юридично сформовану коаліцію депутатських фракцій у ВРУ, до якої входила більшість народних депутатів України поточного скликання: «У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої

входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України» [19]. Ст. 43 Конституції визначалися й строки формування парламентської коаліції: «Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів до Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [19]. Законодавець закріпив і право Президента України розпускати ВРУ в разі, якщо парламентська коаліція не буде сформована упродовж одного місяця після виборів чи після припинення діяльності вже створеної коаліції. Ст. 90 Конституції України зазначає: «Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій» [19]. З огляду на зміст ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [19], коаліція депутатських фракцій у ВРУ має діяти відповідно до цього положення.

Попри конституційне закріплення інституту парламентської, він як суб'єкт правовідносин та політичний інститут фактично не фігурує в чинному законодавстві України. Одним з перших нормативно-правових актів, що чітко визначив порядок формування і функціонування коаліції депутатських фракцій у ВРУ, була Постанова ВРУ «Про Регламент Верховної Ради України» [42], ухвалена в березні 2006 р. Її ухвалення припало на період внесення змін до Конституції України, оскільки саме з 1 січня 2006 р. Україна ставала парламентсько-президентською республікою. Відповідно у ВРУ мала бути політично сформована та юридично закріплена більшість народних депутатів України від конституційного складу Парламенту, яка функціонувала б у формі коаліції депутатських фракцій.

Однак ця Постанова втратила чинність 1 квітня 2008 р. через те, що Конституційний суд України визнав її неконституційною [51]. Положення Постанови, що втратила чинність, щодо формування парламентської коаліції депутатських фракцій у ВРУ має вагомим значення для становлення цього політичного інституту, оскільки статті Постанови «Про Регламент Верховної Ради України» [42], що стосувалися особливостей формування і функціонування коаліції депутатських фракцій у ВРУ, були виписані чітко та містили алгоритмом дій і ряд запобіжників. Попри те, що Постанова втратила чинність, саме на її принципах відбувалося формування парламентських коаліцій після виборів до ВРУ в 2006 та 2007 рр., тому проаналізуємо її основні норми. Позитивна практика Постанови ВРУ «Про Регламент Верховної Ради України» [42] розгортається довкола її положень про формування коаліції. Так, у ст. 63 зазначається: «Коаліція формується після проведення депутатськими фракціями консультацій. За результатами проведених консультацій і за особистими підписами голів відповідних депутатських фракцій або за рішенням депутатської фракції одним із заступників голови депутатської фракції укладається Угода про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді (далі – коаліційна угода)» [42].

Також цей нормативно-правовий акт містив поняття *коаліційна угода* депутатських фракцій, що мають на меті створити коаліцію у ВРУ. Важливим є положення Постанові про те, що саме має міститися в коаліційній угоді депутатських фракцій, які мають на меті сформувати коаліцію у ВРУ. В ч. 5 ст. 61 Постанови зазначається: «У коаліційній угоді фіксуються узгоджені політичні позиції, що стали основою формування цієї коаліції, зокрема стосовно засад внутрішньої і зовнішньої політики, визначається політична спрямованість і принципи діяльності коаліції, а також порядок вирішення внутрішньо-організаційних питань діяльності коаліції та порядок припинення її діяльності» [43]. Фактично, коаліційна угода мала бути свого роду внутрішньою конституцією для тих фракцій, які погодились бути в одній парламентській коаліції. Така угода є і політичною, і ідеологічною, тобто

ціннісною складовою парламентської коаліції. Важливо, що було прописано, що всі суб'єкти коаліційної угоди, тобто і народні депутати, і фракції, мали погодитись з нею та поставити відповідний підпис під текстом угоди: «До коаліційної угоди додаються списки членів депутатських фракцій, що сформували коаліцію, з особистими підписами народних депутатів. Списки членів депутатських фракцій є невід'ємною складовою частиною коаліційної угоди» [42]. Такі норми були відображенням принципу рівності, відкритості та взаємної політичної відповідальності за долю парламентської коаліції та КМУ, який вона формувала.

Ст. 63 Постанови визначала, що «коаліція приймає рішення на своїх загальних зборах більшістю голосів народних депутатів, які входять до складу коаліції. З метою узгодження позицій депутатських фракцій, що входять до складу коаліції, утворюється Рада коаліції» [42]. Тобто саме Рада коаліції означалася як головний координаційний центр парламентської коаліції, що приймає компромісні рішення, що забезпечують монолітність коаліції як політичної сили парламентської більшості, яка визначально впливає на законодавчий процес та дії КМУ.

Постанова передбачала можливість змін в складі учасників парламентської коаліції. У ст. 65 зазначалося: «Депутатська фракція, яка не є учасником коаліції, може за своїм бажанням та за згодою коаліції увійти до її складу, приєднавшись до коаліційної угоди. Якщо депутатська фракція, що не є учасником коаліції, виявила бажання стати її учасником на умовах, відмінних від викладених у коаліційній угоді, за згодою коаліції всі її учасники укладають новий текст коаліційної угоди» [42]. Але, якщо одна з фракцій припиняла участь в коаліції, то це позначалося на складі КМУ в тому разі, якщо при формуванні КМУ був врахований квотний принцип: «Після виходу чи виключення депутатської фракції з коаліції Верховна Рада в установленому законом порядку може прийняти рішення про звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України, кандидатури яких були запропоновані депутатською фракцією, що вийшла чи була виключена з коаліції» [42]. Тобто

ті положення Постанови, що регламентували процес формування і діяльність коаліції у ВРУ, були достатньо вичерпними та стосувалися різних аспектів її діяльності.

Але, як зазначалося вище, Конституційний суд України 1 квітня 2008 р. визнав Постанову та відповідні норми Регламенту ВРУ неконституційними [51]. Він мав для цього юридичні підстави, адже ВРУ як єдиний законодавчий орган має діяти виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України, а не іншими нормативно-правовими актами, зокрема Постановами. На нашу думку, цей факт не применшує значення політико-правової ідеї та практики внормування інституту парламентської коаліції у ВРУ.

Зауважимо, що проблема парламентської більшості в подальшому ставала предметом винесення рішень Конституційним судом України. За конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо тлумачення положень ч. 6, ч. 7, ч. 9 ст. 83 Конституції України 8. Конституційний суд України рішенням від 17 вересня 2008 року № 16-рп/200 зазначав: «До складу коаліції депутатських фракцій можуть увійти лише ті народні депутати України, які є у складі депутатських фракцій, що сформували коаліцію. Саме належність народних депутатів України до цих фракцій відіграє роль депутатських фракцій в утворенні коаліції депутатських фракцій» [49]. Фактично, саме кількісний склад народних депутатів в фракціях є визначальним для формування парламентської коаліції. У висновках Конституційного суду зазначалося також, що вони узгоджуються з правовою позицією Конституційного суду України, відповідно до якої «в процесі структурування та внутрішньої організації діяльності Верховної Ради України визначальну роль відведено депутатським фракціям, у тому числі й у формуванні коаліції депутатських фракцій. При цьому чисельність депутатської фракції є фактором реального її впливу на процеси утворення коаліції депутатських фракцій, виборів Голови Верховної Ради України та його заступників, створення комітетів та тимчасових спеціальних і тимчасових

слідчих комісій Верховної Ради України» [18]. Така відповідь вказує, що саме кількість учасників фракції, щ формує коаліцію, є пропорційною її впливу на процес прийняття політичних і кадрових рішень, що відображає квотний принцип формування ВРУ.

Також резонансним у політичній практиці стало Рішення Конституційного суду України від 6 квітня 2010 р. щодо формування парламентської коаліції окремими народними депутатами: «Окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [53]. Тобто згідно цим Рішенням не лише депутатські фракції можуть формувати коаліцію, а й окремі народні депутати, що розширює кількість учасників коаліції та є більш властивим для змішаного типу виборчої системи, насамперед для депутатів, обраних за мажоритарною виборчої системою. Але, під час обрання народних депутатів України за пропорційною виборчою системою, участь окремих народних депутатів в коаліції депутатських фракцій не відповідає логіці політичної конкуренції, оскільки це суперечить принципам імперативного мандату – під час виборів виборець підтримував та наділяв повноваженнями політичну силу, а не окремого кандидата в народні депутати України. Для того, щоб за пропорційною виборчою системою окремих народних депутатів України міг увійти до складу парламентської коаліції поза фракцією, якщо така фракція не є членом такої коаліції, то йому потрібно вийти з фракції та стати позафракційним народним депутатом. Однак, якщо народний депутат вийшов з своєї фракції, то він взагалі позбавляється статусу народного депутата, тому що він був обраний за списком партії під час виборів та отримав саме такий мандат від виборців. З цього приводу у змінах до Конституції України існує положення ст. 81: «У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або виходу

народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення» [19]. Відповідно, не зовсім зрозумілим виглядало Рішення Конституційного суду України про те, що незважаючи на тип виборчої системи, окремі народні депутати можуть входити до парламентської коаліції, зокрема і в разі їх обрання за пропорційною виборчою системою.

О. Совгіря з цього приводу зазначає, що відповідно до Регламенту ВРУ, коаліція є об'єднанням парламентських фракцій, а не окремих народних депутатів України. Тому, якщо парламентська коаліція може бути об'єднанням народних депутатів, то зникає сенс в об'єднанні фракцій, оскільки їх роль в діяльності коаліції стає невизначеною. Визначення народних депутатів як суб'єктів утворення коаліції може привести до порушення структурованості ВРУ та нестабільності коаліції, не прогнозованого характеру діяльності українського парламенту, неефективності під час прийняття рішень [58].

З приходом у 2010 р. на пост Президента України В. Януковича відбулося повернення конституційної моделі зразка 1996 р., згідно з якою Україна була президентсько-парламентською республікою з розширеним колом повноважень Президента щодо формування виконавчої вертикалі влади. За цією моделлю Президент одноосібно вносив до ВРУ пропозицію про затвердження Прем'єр-міністра України, тому необхідності у парламентській коаліції не було. 8 жовтня 2010 р. був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України» [40], який набрав чинності 16 жовтня 2010 р. та який усував поняття коаліції як такої, тобто скасовував інститут парламентської коаліції.

Результатом політичних дискусій щодо статусу парламентської коаліції стало прийняття 30 вересня 2010 р. Конституційним Судом України рішення № 20-рп/2010 [50], яким Закон України від 8 грудня 2004 р. про внесення змін до Конституції України визнавався неконституційним. Відповідно, з правового поля зникли норми про коаліцію депутатських фракцій.

Після повалення режиму В. Януковича та усунення його від виконання президентських обов'язків у лютому 2014 р. ВРУ відновила положення конституційних змін, що діяли з 2006 р., тобто Україна поверталася до парламентсько-президентської форми правління. 21 лютого 2014 р. був прийнятий Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [37], відповідно до якого відновлено положення Конституції України відповідно до змін, внесених в 2004 р., 2011 р. та 2013 р. У ст. 81 та ст. 83 Основного Закону знову була закріплена участь політичних партій в утворенні парламентських об'єднань в вигляді депутатських фракцій та коаліції депутатських фракцій для реалізації спільних цілей та завдань політичної діяльності.

Однак, закон, що визначав порядок функціонування ВРУ, залишився в редакції від 8 жовтня 2010 р. Але, у ВРУ знову постала необхідність формувати коаліцію депутатських фракцій, оскільки цей інститут мав пропонувати Президенту внести на розгляд ВРУ кандидатуру Прем'єр-міністра України. Тобто парламентська коаліція знову набувала функцій ядра ВРУ. Оскільки до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [42] так і не був повернутий спосіб формування і принципи функціонування парламентської коаліції, але до Конституції України з 2014 р. цей політичний інститут був, на часі було ухвалення відповідних змін до Регламенту про статус коаліції у ВРУ.

Аналізуючи ч. 6 ст. 83 Конституції України, А. Мацюк дійшов до таких висновків: узгодження політичних позицій в парламенті відбувається між депутатськими фракціями, а не окремими депутатами; у парламентській коаліції має бути стільки народних депутатів з депутатських фракцій, щоб їх кількість становила конституційну більшість; до складу коаліції можуть входити тільки депутатські фракції; кількісний склад депутатських фракцій, відповідно, і саму коаліцію, визначає український виборець за результатами виборів [25].

Таким чином, парламентська коаліція депутатських фракцій є політичним парламентським об'єднанням тому, що утворюється на основі узгодження

політичних позицій. Згідно зі ст. 36 Конституції України, саме політичні партії беруть участь в парламентських виборах та виражають політичну волю громадян. Після виборів до ВРУ депутати, які обрані від політичної партії, зобов'язані об'єднатися у депутатську фракцію цієї політичної партії. Відповідно, суб'єктами процесу формування парламентської коаліції є саме депутатські фракції. Процесу формування парламентської коаліції мають передувати рішення фракцій про утворення такого об'єднання, що приймаються більшістю народних депутатів, що входять до фракції.

Ч. 8 ст. 83 Конституції України зараховує до повноважень коаліції депутатських фракцій у ВРУ внесення пропозицій Президенту України про кандидатуру Прем'єр-міністра України та кандидатури до складу КМУ. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 р. офіційно розтлумачило указану норму [52], відповідно до якого надання пропозицій про склад КМУ є єдиним та виключним конституційним повноваженням парламентської коаліції депутатських фракцій [48].

Зауважимо, що парламентська коаліція може нести юридичну відповідальність за неналежне виконання покладених на нею обов'язків. Президент України, відповідно до ст. 90 Конституції України, має право достроково припинити повноваження ВРУ, якщо протягом 60 днів після відставки КМУ не сформований персональний склад КМУ. Вочевидь, що в зв'язку з цим припиняються і повноваження парламентської коаліції, якщо, звісно, вона була створена. Відповідно до ч. 7 ст. 83 Конституції, парламентська коаліція депутатських фракцій формується упродовж місяця з дня відкриття першого засідання ВРУ, що проводиться після чергових або позачергових виборів ВРУ, або упродовж місяця з дня припинення діяльності парламентської коаліції депутатських фракцій [19]. Таким чином передбачається можливість створення коаліції як в новообраній ВРУ, так і в разі припинення діяльності парламентської коаліції впродовж строку діяльності ВРУ чергового скликання.

За відсутності інших конституційних повноважень парламентської коаліції, окрім надання пропозицій про формування складу КМУ, у випадку її розпаду, якщо питання про відставку уряду парламентом не ставиться, то не зовсім логічно виглядає конституційний обов'язок щодо формування впродовж місяця нової коаліції та можливість розпуску парламенту Президентом України, що передбачено ст. 90 Основного Закону. Враховуючи те, що парламентська коаліція депутатських фракцій несе відповідальність за формування уряду, до її конституційних повноважень варто зарахувати можливість ініціювати відставку КМУ та звільнення окремих його членів в разі, якщо не виконуються положення коаліційної угоди. Виправданою за таких умов буде необхідність перманентного функціонування парламентської коаліції та право Президента України розпускати ВРУ в випадку, якщо нова парламентська коаліція не утворена. На нашу думку, що угода про створення парламентської коаліції має бути обов'язковою для діяльності КМУ та бути складовою програми його діяльності, оскільки такий підхід закріплено в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» [41]. Разом з цим, припинення дії парламентської коаліційної угоди як частини програми КМУ робить неможливим виконання цієї програми, тому розпад коаліції має спричинити відставку сформованого за ініціативою коаліції уряду, створення нової коаліції з формуванням нового складу КМУ. Такий підхід відповідає європейським парламентським практикам та потребує внесення змін до Конституції України [57].

Невід'ємною рисою коаліції Конституційний Суд України відзначає те, що вона обов'язково створюється на встановлених Конституцією та Регламентом ВРУ засадах. Такий підхід ставить під сумнів можливість формування парламентської коаліції, якщо відповідні норми відсутні в Регламенті ВРУ. Але Регламентом ВРУ визначається не поняття *парламентська коаліція*, а поняття *парламентська більшість*. Зокрема, ст. 61. Регламенту «Порядок формування парламентської більшості» [42] визначає, що це добровільне об'єднання народних депутатів України, що формується за

результатами виборів та на основі узгодження політичних позицій. До його складу входить більшість від конституційного складу народних депутатів ВРУ. Ті народні депутати України, що не належать до парламентської більшості, є парламентською меншістю, що може утворити парламентську опозицію відповідно до законодавства України. Наголосимо, щ народний депутат не може одночасно входити до складу і парламентської більшості, і парламентської меншості.

Парламентська більшість формується на першій сесії нового склад ВРУ після формування депутатських фракцій та груп. Ті депутатські фракції та групи, окремі народні депутати України, що не входять до їх складу, мають проводити консультації про формування парламентської більшості. За результатами таких консультацій підписується Угода про парламентську більшість, де фіксуються узгоджені політичні позиції, які були покладені в основу формування більшості: стосовно засад внутрішньої та зовнішньої політики, політична спрямованість та принципи парламентської діяльності більшості; порядок вирішення внутрішньо-організаційних питань діяльності більшості; порядок припинення діяльності парламентської більшості. До угоди додаються списки народних депутатів України, що сформували більшість з їх особистими підписами, оскільки вони є невід'ємною складовою Угоди про парламентську більшість. Народний депутат може поставити підпис під однією Угодою про парламентську більшість.

Парламентська більшість має статус сформованої з моменту офіційного оголошення про це на пленарному засіданні ВРУ та на підставі поданих до апарату ВРУ документів, що передбачені законодавством України, й за умови підписання Угоди про парламентську більшість більшістю народних депутатів від конституційного складу ВРУ. Після офіційного оголошення про формування парламентської більшості, той народний депутат, який не увійшов до її складу, може зробити це шляхом підписання Угоди про парламентську більшість. Про це оголошується головуючим на пленарному засіданні ВРУ наступного дня, після дня підписання народним депутатом Угоди про

парламентську більшість. Текст Угоди про парламентську більшість та її персональний склад оприлюднюються в газеті *Голос України* не пізніш як через 4 дні після офіційного оголошення про формування парламентської більшості [42].

Ст. 62. Регламенту ВРУ визначає організаційно-правові засади та принципи діяльності парламентської більшості:

- Вона приймає рішення на загальних зборах більшістю голосів народних депутатів, що входять до складу парламентської більшості;
- Рада парламентської більшості утворюється з метою узгодження позицій депутатських фракцій та груп й позафракційних депутатів, які входять до складу парламентської більшості;
- Інформаційно-технічне забезпечення діяльності парламентської більшості здійснюється секретаріатом, що створюється на період її діяльності;
- Інші питання порядку організації діяльності парламентської більшості визначаються Угодою про парламентську більшість;
- Процедура виходу народного депутата зі складу парламентської більшості розпочинається за його особистою заявою, а рішення про подальше перебування народного депутата, який вийшов зі складу більшості, у відповідній депутатській фракції приймається відповідно до Регламенту ВРУ [42].

Регламентом ВРУ визначені фактори припинення діяльності парламентської більшості: по-перше, припинення повноважень ВРУ відповідного скликання; по-друге, зменшення складу парламентської більшості до меншої за визначену законодавством України; по-третє, офіційного оголошення на пленарному засіданні ВРУ прийнятого парламентською більшістю рішення про припинення діяльності. Але, діяльність парламентської більшості вважатиметься припиненою з моменту офіційного оголошення головуючим про це на пленарному засіданні ВРУ. Відповідне повідомлення про припинення діяльності парламентської більшості публікується в *Голосі України* не пізніше ніж через 4 дні після офіційного оголошення про припинення

діяльності. Зміни у складі парламентської більшості є підставою для припинення діяльності парламентської більшості.

Якщо за результатами виборів у ВРУ утворюється депутатська фракція, до складу якої входить більшість народних депутатів від конституційного складу ВРУ, то парламентська більшість може не створюватися, оскільки така депутатська фракція має права парламентської більшості (монобільшості), передбачені законодавством України

Таким чином, інститут парламентської коаліції депутатських фракцій (з 2008 р. існує виключно на рівні Конституції України та не відображений в законі, що визначає порядок функціонування ВРУ – Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» [42]. Нагадаємо, що положення про порядок функціонування коаліції у ВРУ було прописано окремою главою в попередній редакції Регламенту ВРУ, яке було скасоване Конституційним судом України за поданням народних депутатів України через те, що воно було ухвалено не окремим законом, а Постановою Верховної Ради України. В 2014 р. інститут парламентської коаліції повернувся до Конституції України, але його статус не був відновлений на рівні Регламенту ВРУ. Така правова колізія унеможливує чітке розуміння принципів формування, функціонування та розпуску парламентської коаліції. На сьогодні в Регламенті ВРУ використовується поняття парламентської більшості.

2.3. Основні етапи розвитку інституту парламентської коаліції в Україні

Функціонування парламентських коаліцій в Україні умовно можна поділити на чотири етапи: перший етап (1991–2005 рр.) – етап неінституціоналізованої парламентської коаліції; другий етап (2006–2010 рр.) – етап інституціоналізованої парламентської коаліції; третій етап (2010–2014 рр.) – етап повернення до неінституціоналізованого формату парламентської коаліції, спричиненого відміною конституційної реформи; четвертий етап (2014

р. – до сьогодні) – етап інституціоналізованої парламентської коаліції у правовій формі парламентської більшості.

Залежно від орієнтації політичних акторів виокремлюють дві моделі у формування парламентської коаліції. Перша модель передбачає, що парламентська коаліція формується через орієнтацію на політичний курс (policy-seeking), що стимулює парламентські фракції об'єднуватися за принципом подібності програмних положень. Відповідно, результатом є об'єднання парламентських партій з сусідами по політичному спектру. Друга модель передбачає, що парламентська коаліція формується через орієнтацію на міністерські посади (office-seeking, policy blind, power-oriented), коли стратегія парламентських фракцій опирається на вибір партнерів для коаліціювання з позиції мінімізації кількості членів партій та кількості політичних партій, що утворюють коаліцію, й, відповідно, максимізації вигод та мінімізації витрат. В Україні формування парламентських коаліції відбувається за другим принципом – орієнтації на міністерські посади.

Перший етап (1991–2005 рр.) – етап неінституціоналізованої парламентської коаліції пов'язаний з виробленням та правовим закріпленням конституційної моделі взаємодії КМУ з ВРУ, яка була закріплена в 1996 р. та передбачала суттєве, порівняно з політичною практикою 1990–1995 рр., послаблення впливу ВРУ на формування та функціонування КМУ. Неспроможність народних депутатів вплинути на визначення змісту діяльності і персональний склад КМУ оберталось їх байдужістю до законодавчих та бюджетних пропозицій урядовців й небажанням ділити відповідальність за політичне управління в Україні. Але, продовжувати звужування повноважень ВРУ було неможливо без звуження, навіть формального, демократії. За оцінками Л. Кучми: «в діючій Конституції України по суті був закладений механізм протистояння законодавчої та виконавчої влади» [21].

Формування першої парламентської коаліції у 2000 р., яке відбувалося під тиском ймовірного висловлення недовіри ВРУ на Всеукраїнському референдумі 16 квітня 2000 р. не мало помітного успіху, оскільки

стимулювання парламентських фракцій до участі в парламентській коаліції здійснювалося не через надання важелів впливу на КМУ, а через розподіл парламентських посад. На нашу думку, основним чинником, що зумовив нестабільність парламентської більшості у даний період, було те, що у своїй діяльності народні депутати мали брати до уваги нав'язані КМУ інтереси.

Ініціатива зміни механізму формування парламентської коаліції у ВРУ належала Л. Кучмі, який заявив: «шлях до створення системи політично відповідальної влади – сформування постійно діючої парламентської більшості, яка має отримати важелі впливу на формування Кабінету Міністрів і разом з ним взяти на себе відповідальність за соціально-економічну ситуацію в державі» [21]. Тому при формуванні уряду В. Януковича було запроваджено безпосереднє представництво в КМУ депутатських фракцій та груп, але при цьому частина урядових посад була віднесена до квоти Президента України, який, міг на власний розсуд змінити персональний та партійно-політичний склад КМУ. Наприклад, у 2003 р. рівень підтримки парламентом урядових законопроектів, за даними Секретаріату КМУ, сягав 68 %, але при цьому, в Демократичних ініціатив, що належали до парламентської більшості, цей показник становив 62 %, а в опозиційних СПУ та КПУ, відповідно, 58 % та 57 % [54].

Переформування парламентської коаліції навколо Президента України В. Ющенко у 2005 р. не змінило статусу парламентської більшості. Неможливість забезпечити стійкої підтримки повсякденній діяльності уряду у стінах ВРУ упродовж 2000–2005 рр. було зумовлено низкою чинників: по-перше, несамостійністю КМУ в здійсненні політичного управління (парламентська більшість могла впливати на склад та діяльність КМУ, але не визначати їх); по-друге, збереженням дрібної структури ВРУ та низьким рівнем фракційної дисципліни.

Новели, внесені до Конституції України в 2006 р. [39], радикально змінили відносини між ВРУ, КМУ та Президентом України: не парламентська більшість мала пристосовувалась до політики КМУ, а коаліція парламентських

фракцій мала визначати склад та зміст діяльності КМУ. За підсумками парламентських виборів 26 березня 2006 р., до ВРУ пройшли п'ять політичних сил: Партія регіонів – 186 мандатів (32,14 %); БЮТ – 129 мандатів (22,29 %); Блок «Наша Україна» – 81 мандат (13,95 %); СПУ – 33 мандати (5,69 %); КПУ – 21 мандат (3,66 %) [4]. Тривалий та суперечливий процес формування парламентської коаліції за результатами парламентських виборів 2006 р. унаочнив, що він визначається не тільки конституційними нормами, але й конституційним механізмом впливу глави держави на діяльність коаліції. Показовим тут є включення до уряду В. Януковича тих міністрів, які представляли інтереси Президента, але були поза квотою, визначеною Конституцією України [44].

Кандидатура В. Януковича на посаду Прем'єр-міністра України була висунута антикризовою коаліцією, створеною Партією Регіонів, СПУ і КПУ, що мали 240 мандатів у ВРУ, яких було достатньо для формування більшості та прийняття законів України, але недостатньо для внесення змін до Конституції України. Крім того, у разі виходу одного з членів парламентської коаліції, вона розпадалася. Тобто, антикризова коаліція була мінімально переможною коаліцією. Такий тип парламентської коаліції визначався особливостями внутрішньополітичних процесів в Україні, які спричинили те, що парламентська коаліція, яка висувала кандидатуру Прем'єр-міністра України, і яку Президент вносив до ВРУ, складалася з представників різних політичних таборів.

Намагаючись не допустити розпуск ВРУ, Президент України В. Ющенко ініціював проведення круглого столу, підсумком якого стало підписання Універсалу національної єдності – документу, який передував новій коаліційній угоді за участю Нашої України, почесним головою в якій був В. Ющенко. Умовою внесення кандидатури В. Януковича на розгляд ВРУ стало надання частини портфелів КМУ представникам Нашої України. Отже, на момент створення, до уряду В. Януковича де-факто увійшли представники тих політичних партій, що разом мали конституційну більшість у ВРУ. Відтак, без

підписання відповідних документів у ВРУ V скликання сформувалася широка коаліція, в якій статус-кво визначався кількістю портфелів, а не домовленостями. На нашу думку, можна виокремити три етапи діяльності коаліційного уряду В. Януковича:

- Перший – з серпня до листопада 2006 р., тобто з часу створення до першої серії відставок міністрів КМУ, що представляли Нашу Україну;
- Другий – з листопада 2006 р. до березня 2007 р., тобто з першої серії відставок міністрів КМУ, що представляли Нашу Україну до призначення міністром економіки А. Кінаха;
- Третій – з березня 2007 р. – до 17 грудня 2007 р., тобто з призначення міністром економіки А. Кінаха до відставки уряду В. Януковича.

Перший етап характеризувався присутністю в КМУ міністрів (Ю. Луценко, А. Гриценко, Б. Тарасюк, Ю. Павленко, Р. Зварич, І. Ліховий, В. Балоба, Ю. Поляченко), які представляли інтереси Президента, тобто наявністю представництва тієї політичної сили, яка не входила до парламентської коаліції, та поступовою відставкою шести з восьми міністрів [6]. Другий етап позначений відсутністю міністрів від Нашої України та після призначення віцепрем'єром В. Радченка, зменшенням повноважень Міністра оборони України [65]. Третій етап характеризується розширенням підтримки КМУ у ВРУ за рахунок депутатів від парламентської фракції ПППУ, очолюваної А. Кінахом.

Отже, на першому етапі діяльності другого уряду В. Януковича до його складу входили представники 4 парламентських фракцій, на другому етапі – 3 парламентських фракцій, а на початку третього етапу – 4 парламентських фракцій, але після виключення народних депутатів від ПППУ зі складу Нашої України, кількість фракцій ВРУ, що представлені в КМУ скоротилася до 3 в поєднанні з позафракційними депутатами. Вище ми зазначали, що коаліції бувають двох видів: міністерські та законодавчі. Відповідно, на першому етапі діяльності другого уряду В. Януковича до законодавчої коаліції входили Партія Регіонів, СПУ, КПУ, окремі депутати БЮТ та Нашої України, а до

міністерської коаліції входили й представники непарламентських партій – СДПУ(о), РПУ та також парламентської Наша Україна.

На нашу думку, ця коаліція через значне представництво Нашої України та відсутність офіційно укладеної коаліційної угоди, може бути названа завуальованою широкою (надлишковою) правлячою коаліцією [2, с. 14]. В цій коаліції Наша Україна мала суттєвий вплив, але, щоб не втратити підтримку виборців, вона дистанціювалася від В. Януковича та не голосувала за більшість законопроектів, запропонованих антикризовою коаліцією. Але, після зміни кадрового складу КМУ та відставки представників Нашої України (на другому етапі діяльності другого уряду В. Януковича) коаліція вже була мінімально переможною. З початком третього етапу діяльності цього складу КМУ, коаліція була перейменована з антикризової на коаліцію національної єдності та розширена за рахунок входження персональній основі народних депутатів від ПППУ, БЮТ та Нашої України. Її, на нашу думку, можна класифікувати як надлишкову коаліцію, тому що вихід будь-якої політичної партії (КПУ, СПУ, ПППУ), крім Партії регіонів, не міг привести до розпаду коаліції.

Цей уряд В. Януковича пішов у відставку через дострокові парламентські вибори, які були зумовлені боротьбою за повноваження і владу між коаліцією та президентом, а не розбіжностями всередині коаліції чи кризою КМУ. Але, офіційно необхідність проведення дострокових парламентських виборів у 2007 р. пояснювалася прагненням розширити коаліцію у ВРУ в неконституційний спосіб через залучення окремих народних депутатів до її складу [65]. Втім, жодних звернень з цього приводу до Конституційного Суду України не надійшло. Дострокове припинення повноважень ВРУ V скликання виявило найбільш вразливе місце парламентської коаліції – штучне створення становища повноважної неспроможності українського парламенту.

Парламентська коаліція VI скликання відповідала встановленим вимогам формально, але внаслідок того, що її склад був мінімально можливим, її здатність підтримувати своїми рішеннями діяльність сформованого нею КМУ

виявилася невисокою. За оцінками Ю.Тимошенко, станом на 28 травня 2008 р., зі 109 урядових законопроектів, внесених до ВРУ, більшістю були підтримані тільки 2, а 10 – тільки внаслідок кон'юнктурного об'єднання з представниками інших політичних сил [15]. Власне, події др. пол.. 2008 р., коли Наша Україна прийняла рішення про вихід з коаліції, чергові спроби розпустити парламент та переформатувати коаліцію через входження до неї Блоку Литвина, тільки підтвердили розбіжність між формальним існуванням коаліції та її здатністю забезпечити стійку підтримку КМУ.

Під час коаліційних торгів 2007 р. та після виборів президента у 2010 р., коли уряд Ю. Тимошенко був відправлений в відставку Президентом України В. Януковичем, під час формування парламентських коаліцій їх основою почергово ставали Блок Литвина та КПУ, яка, хоч і мала лише 27 депутатських мандатів, отримала преференції в вигляді парламентських комітетів та міністерських [65]. Також, для цього періоду характерним став політичний принцип формування уряду, коли учасники парламентської коаліції отримували квоти на урядові посади, а крісло прем'єр-міністра України – лідери політичних партій, довкола яких формувалися коаліції (Ю. Тимошенко та В. Янукович).

У ВРУ шостого скликання (2007–2012 рр.) більшість утворювалася чотири рази. Першою з них була Коаліція демократичних сил у ВРУ (29 листопада 2007 р. – 16 грудня 2008 р.), яка була утворена фракціями Блоку Блоку Юлії Тимошенко і Блоку Наша Україна – Народна Самооборона в складі 227 депутатів, окрім І. Плюща [26]. Опозиційними до коаліції в цей період були фракції Партії регіонів, Блок Литвина та КПУ. Другою за часом формування стала коаліція Національного розвитку, стабільності та порядку (17 грудня 2008 р. – 10 березня 2010 р.), до складу якої увійшли парламентські фракції Блоку Юлії Тимошенко, Блоку Наша Україна – Народна Самооборона та Блоку Литвина. Опозиційними до коаліції в цей період були фракції Партії регіонів та КПУ. Третьою за часом формування була коаліція депутатських фракцій Стабільність і реформи (11 березня 2010 р. – 03 жовтня 2010 р.) в складі Партії регіонів, КПУ, Блоку Литвина та 16 позафракційних народних депутатів та

депутатів з інших фракцій та (перший склад – 237 народних депутатів). Зауважимо, що хоча правових підстав для віднесення парламентської групи Реформи заради майбутнього (створена 16 лютого 2011 р.) до парламентської більшості не було, зле враховуючи особливості її голосування, часом її вважають такою, що належала до фракцій парламентської більшості. Опозиційними до коаліції в цей період були фракції Наша Україна – Народна Самооборона та Блок Юлії Тимошенко (з 16. листопада 2010 р. – змінила назву на Батьківщину) та [17].

В 2009 р. розвиток парламентської коаліції виражався в: незабезпеченості конституційними нормами перетворення парламентської коаліції на центр вироблення політичного курсу держави; відсутності сприятливої нормативної-правової моделі формування і функціонування коаліції; суперечності між формальною парламентською структурою та реальним рівнем політичної, організаційної та ідеологічної єдності парламентських фракцій. Тобто, другий етап інституціоналізованої парламентської коаліції в 2006–2010 рр., впродовж якого відбувалося суттєве зниження стабільності державного управління, варто пов'язувати з непослідовністю здійснених кроків у створенні нормативної моделі коаліції. Тому, суспільна потреба полягала не у відмові від ідеї парламентської коаліції, а в більш ретельному виробленні механізму формування і функціонування парламентської коаліції.

З жовтня 2010 р., розпочався третій, виділений нами етап функціонування парламентської коаліції, що набув ознак, характерних для неопатримоніальних політичних систем: коли партія класифікується як ефективна парламентська партія, ще не означає, що вона автоматично буде брати участь в формуванні КМУ. Варто наголосити на особливостях третього етапу розвитку інституту парламентських коаліцій, коли: відбулося відновлення конституційного закріплення домінуючої ролі президента у моделі політичної влади; був обмежений механізм стримувань та противаг, що передбачав одноосібний контроль президента за всією вертикаллю виконавчої влади; була відсутня політична відповідальності президента через неможливість застосування

процедури імпічменту; була сформована модель фактичної відсутності політичної відповідальності народного депутата через відсутність правового закріплення імперативного мандата [10]. Така модель політичного управління за своєю суттю не відповідала ідеям політичного представництва, а український електорат перетворився на засіб самолегітимації політичної влади. Сутність такої моделі політичного управління полягала у тому, що вона мала неполітичні джерела, тому супроводжувалася перманентною кризою легітимності влади.

На початку четвертого етапу інституційного розвитку парламентської коаліції (2014 р.) відтворювалося заміщення повноцінного процесу коаліціювання, який характерний для європейських демократій, коли тільки ефективні парламентські партії є суб'єктами створення та функціонування парламентської коаліції. В Україні цей процес до 2014 р. не визначався результатами парламентських виборів, що пояснюється заміною поняття *ефективна парламентська партія* на поняття *партія, наближена до президента*, належність до якої автоматично гарантує преференції при формуванні КМУ (Додаток А). Таким чином, втрачався логічний зв'язок в системі представництва інтересів *виборець – партія – фракція – урядова коаліція – уряд*, якість якого визначається виключно за результатами електорального відбору. В українських реаліях не спрацьовувала формула, коли через участь в коаліції партії отримували владу через отримання посад в КМУ.

Аналіз змісту Угоди про Коаліцію депутатських фракцій Європейська Україна [63], створеної в 2014 р., доводить, що в розвитку інституту парламентської коаліції був зроблений вагомий крок, оскільки в угоді були закріплені реформи, відповідні проголошеним у передвиборчих програмах політичних партій, що увійшли до складу парламентської коаліції. Але угода не містила механізмів виконання угоди та способів узгодження позицій політичних партій. Крім того, не були створені, відповідно до нормативно-правових норм, керівні та допоміжні органи парламентської коаліції, що вказує на відсутність організаційних умов для узгодженої взаємодії всередині парламентської

коаліції. Саме тому, діяльність парламентських коаліцій в період 2014–2019 рр. мало чим відрізнялася від коаліцій попередніх років.

Після парламентських виборів 2019 р. в Україні вперше була створена монобільшість, формування та діяльність якої ми проаналізуємо у наступному розділі магістерського дослідження.

Підсумовуючи, зауважимо, що парламентські партії тривалий час були позбавлені однієї з найважливіших функцій, що виконується парламентом опосередковано, – формування уряду відбулося деформування повноцінного виконання політичними партіями представницької та посередницької функцій. Як наслідок, це спотворювало ідею демократії та поглиблювало рівень політичного відчуження, найбільш небезпечним наслідком якого стала зневіра в реформах. Революція гідності, яка повернула політичну систему України до президентсько-парламентської, через подвоєння правового статусу коаліції (як парламентської коаліції та як парламентської більшості) не убезпечила ВРУ від Коаліційних гойдалок, спричинених розчаруванням в діях влади.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МОНОБІЛЬШОСТІ В ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ

3.1. Формування та основні характеристики монобільшості як форми парламентської коаліції у Верховній Раді України

Діяльність депутатських фракцій у Верховній Раді України відіграє досить важливу роль в ухваленні рішень та прийнятті законопроектів. Конституційне положення стосовно того, що «депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України», має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [19] більш ніж десять років, у силу об'єктивних причин, не могло бути реалізовано на практиці. При цьому, почасти здавалося, що означена норма так і залишиться на рівні «політичної фантазії» вітчизняних нормотворців.

Однак у Верховній Раді України ІХ скликання сформувалась більшість фракції «Слуга народу», тобто монобільшість, чисельний склад якої станом на 29 серпня 2019 р. нараховував 242 народних. Зазначимо, що незважаючи на такий високий рівень представництва партії у парламенті, в її діяльності наявна низка проблем, що значною мірою впливають на ефективність ВРУ. Попередні скликання хоч й не відзначались такими чисельними фракціями, але діяльність народних депутатів не так часто суперечила рішенню фракції. Вважаємо, що однією з причин, яка потенційно впливає на такий стан справ є відсутність фракційного консенсусу/згоди, що передбачає одностайне голосування.

Дослідження процесу формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України потребує визначення особливостей формування монобільшості в парламенті, що нами буде здійснено в контексті з'ясування специфіки конфігурації та основних тенденцій розвитку партійної системи України за результатом електорального циклу 2019–2020 рр., а також

характеристики впливу президентських і парламентських виборів 2019 р. на акторний склад і формат діяльності ВРУ.

Розглядаючи проблему відсутності фракційного консенсусу/згоди науковці акцентують на ролі лідера фракції використовуючи категорію «дисциплінованість». Дж. Кері зазначає, що «часто ця дисциплінованість залежить від авторитету лідера конкретної фракції чи депутатської групи» [78]. Л. Нуньєс та К. Клоз, О. Іванюк, Л. Франк роблять наголос на важливості ідеологічного чинника, «суть якого полягає в тому, що еліти сконсолідовані навколо однієї спільної ідеології та цінностей» [88; 92]. У своїх дослідженнях означені вчені досить ґрунтовно аналізують кейси функціонування парламентів у державах із стабільним демократичним політичним режимом. Розглядаючи особливості функціонування законодавчих органів влади, в умовах гібридних режимів, Ю. Мацієвський відзначає, що «для українського парламенту є характерними переважання неформальних практик у прийнятті рішень. Це ускладнює не лише дотримання дисциплінованості, але і сам процес прийняття рішень, оскільки за основу беруть приватні інтереси конкретних представників фракції» [24].

Стосовно парламентських виборів 2019 р., С. Брехаря зауважує, що їм «передували такі тренди, як розчарування у владі, недовіра та критичне ставлення до усіх гілок влади» [3]. Погоджуємось з думкою науковця, адже після Революції Гідності переважна більшість громадян прагнула до подальшого євроінтеграційного поступу та бажала бачити спостерігати оновлення влади. Такими новими обличчями завдяки технологічно грамотно вибудованій передвиборчій кампанії, що переконала виборців у можливості досягнення злагоди, подолання корупції та покращення рівня життя, стали Володимир Зеленський та його партія «Слуга народу». Хронологія цих подій виглядає наступним чином – 21 квітня 2019 р. Володимира Зеленського обрано Президентом України, 19 червня відбулися ініційовані ним, дострокові парламентські вибори, за результатами яких до парламенту потрапило п'ять партій, серед яких монобільшість мала партія «Слуга народу». Таким чином,

після здобуття перемоги на президентських і парламентських виборах, а також формування Кабінету Міністрів було встановлено моноконтроль над усіма гілками влади.

Починаючи з 2004 р. президентські вибори в Україні мали вирішальний вплив на динаміку суспільно-політичних процесів, встановлювали структуру конкуренції на місцевих і парламентських виборах. Окрім того за результатами президентських виборів формувалися так звані партії влади, що впродовж певного часу домінували в національному політикумі. В 2004 р. – це НСНУ (потім Наша Україна), в 2010 р. – Партія регіонів, у 2014 р. – БПП, а у 2019 р. – Слуга народу.

Таким чином, можна стверджувати, що президентські вибори започатковували електоральний цикл, який мав істотний вплив на конфігурацію та акторний склад партійної системи. Зазначимо, що у більшості випадків початком великих електоральних циклів вважаються парламентські вибори, однак, враховуючи вплив інституту президента на вітчизняну політичну практику, початком такого циклу цілком обґрунтовано можна вважати президентські вибори.

В означеному контексті не стали винятком й президентські вибори 2019 р., перемогу на яких (у першому та другому турах) здобув В. Зеленський. На нашу думку, причина перемоги В. Зеленського на президентських виборах коріниться у кризі суспільної довіри до політичних еліт, що спричинила високий запит на нові обличчя. Свідченням хронічного дефіциту довіри громадян до влади у передвиборчий період є те, що, згідно даних аналітичного звіту «Партійна система України після 2019 року: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку» 66 % респондентів дотримувались позиції, що Україні потрібні нові політичні лідери, тобто ті, що не були при владі [35, с. 6].

Паралельно з кандидатурою В. Зеленського під час президентських виборів розкручувався також бренд партії «Слуга народу». Формально партія розпочала функціонування у грудні 2017 р. в результаті перейменування Партії

рішучих змін. Першим публічним івентом партії «Слуга народу» стало висунення на пост президента України кандидатури В. Зеленського. Організаційну основу ведення передвиборчої кампанії сформувала *Зе-команда* – соціальна мережа, що працювала на перемогу В. Зеленського. Результати першого туру президентських виборів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати I туру президентських виборів 2019 року в Україні

Політична партія	Кандидати на пост президента	Результат, %
Слуга народу	В. Зеленський	30,24
БПП «Солідарність»	П. Порошенко	15,95
ВО «Батьківщина»	Ю. Тимошенко	13,4
Опозиційний блок	Ю. Бойко	11,67
Громадянська позиція	А. Гриценко	6,91
Сила і Честь	І. Смешко	6,04
Радикальна партія Олега Ляшка	О. Ляшко	5,48
Опозиційний блок – партія миру та розвитку	О. Вілкул	4,15
ВО «Свобода»	Р. Кошулинський	1,62

Джерело: Складено за [23, с. 255-256]

Згідно даних таблиці 1, найбільший відсоток голосів у I турі президентських перегонів отримали В. Зеленський та П. Порошенко, при цьому зазначимо, що результат В. Зеленського майже вдвічі перевищує результат П. Порошенка. Кожен із кандидатів, що здобули більше 1 % голосів виборців, був висунутий політичною силою, яка потім брала участь в дострокових парламентських виборах.

В. Зеленський за результатами першого туру переміг у більшості областей України, за винятком тих, де перемогу здобули Ю. Бойко (Донецька, Луганська обл.), П. Порошенко (Львівська, Тернопільська обл.), Ю. Тимошенко (Івано-Франківська обл.). В другому турі В. Зеленський переміг із результатом

73,22 %, здобувши при цьому більшість голосів у всіх областях України, окрім Львівської, де перемога була за П. Порошенко, загальний результат якого по Україні склав 24,45 % [31].

Позачергові парламентські вибори 2019 р. відбулися 21 липня, тобто через три місяці після президентських і стали буцімто третім туром президентської кампанії, що аргументується використанням тих самих меседжів, реклами, штабів. На фоні кризи електоральної підтримки старих парламентських партій феєричного успіху досягла партія «Суга народу» з результатом у 43,16 % голосів по загальноmandатному виборчому округу (124 депутатські мандати) та 130 (зі 199) мандатів по мажоритарних округах, що дозволило їй сформувати у парламенті монобільшість [31]. Узагальнені результати парламентських виборів 2019 р. відображено в Додатку А.

Доцільно зазначити, що формально із п'яти партій, представлених у парламенті попереднього скликання, тільки ВО «Батьківщина» пододала прохідний бар'єр. Другий результат за ОПЗЖ із 13,05 % голосів виборців і 6 депутатських мандатів по мажоритарних округах. Зауважимо, що ОПЗЖ – це продукт Партії регіонів. Електоральну підтримку цій партії забезпечило населення Півдня та Сходу України. Третє місце у рейтингу переможців займає ВО «Батьківщина (26 мандатів), а четверте Європейська солідарність (25 мандатів). 5 % виборчий бар'єр пододала також нова партія «Голос», утворена фронтменом популярного гурту «Океан Ельзи» С. Вакарчуком напередодні виборів, яка за результатами розподілу отримала 20 мандатів [31].

Отож, за результатами парламентських виборів конфігурація ВРУ ІХ скликання виглядала наступним чином: центристська партія «Слуга народу», лівоцентристська «Батьківщина», опозиційна патріотична партія «Європейська солідарність» та опозиційна проросійська партія ОПЗЖ. Такий варіант конфігурації партійної системи, на нашу думку, є результатом впливу соціокультурного розмежування «Схід – Захід», що з 2002 р. виступає ключовим чинником структурування електоральних симпатій. Маркерами означеного розмежування виступають зовнішньополітична орієнтація партій

(рф або Європейський Союз), мовна та етнокультурна проблематика, політичні ідентичності виборців тощо.

Таким чином, результатом парламентських виборів стала докорінна трансформація акторної структури та конфігурації партійної системи, яку можна охарактеризувати як «партійну систему поляризованого плюралізму з домінуючою партією центристського типу» [20]. Для більш ґрунтовного аналізу тенденцій розвитку партійної системи та визначення її впливу на формування монобільшості використаємо індекси волатильності, ефективної кількості партій, націоналізації партійної системи тощо. Вказані показники розраховані у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів (починаючи з 1998 р.), що дозволило простежити динаміку змін партійної системи України (Таблиця 2).

Таблиця 2

**Емпіричні показники розвитку партійної системи України
(за результатами парламентських виборів 1998–2019 рр.)**

Парламентські вибори	К-ть голосів за «старі» партії, %	IPed	ENPS	ENPV	PSNS	К-ть безпартійних депутатів
1998	41,5	59	4,9	9	0,65	114
2002	39,1	46	4,7	6,9	0,62	164
2006	51,7	50	3,4	5,2	0,66	94
2007	80,5	17	3,3	3,8	0,68	69
2012	81,7	36	4,3	4,9	0,72	125
2014	30,7	61	4,8	7,5	0,76	271
2019	31,5	69	2,7	4,4	0,74	303

Джерело: Складено за [35]

Результати розрахунків дозволяють визначити наступні тенденції розвитку партійної системи України: по-перше, ефективна кількість парламентських партій/ENPS зменшилася до 2,7, електоральних/ENPV – до 4,4, що є свідченням зменшення фрагментарності партійної системи; по-друге, спостерігається найвищий впродовж 1998–2019 рр. індекс волатильності/IPed –

69, що аргументується електоральним зсувом, наслідком якого стала кардинально зміна акторної структури ВРУ; по-третє, залишається низьким (31,5 %) відсоток голосів, відданих за «старі» партії, що є свідченням кардинальних змін в електоральних уподобаннях українців. Зауважимо, що під категорією «старі» партії ми означуємо партії, що брали участь в парламентських виборах 2014 р. Означені тенденції, на наш погляд, є ознакою низького рівня інституціалізації партійної системи та послаблення ролі партій як політичних інститутів.

Всі партії-переможці, окрім партії «Слуга народу» та ВО «Батьківщина», можна охарактеризувати як регіоналізовані партійні структури, що, на думку М. Лешанича, «підтверджує розрахунок індексу націоналізації та зональність їх електоральної підтримки: «Європейська солідарність» – 0,73, «Голос» – 0,58, «Опозиційна платформа – За життя» – 0,55. Указані партії втрачали електоральну підтримку мірою просування із заходу на схід («Європейська солідарність», «Голос», ВО «Батьківщина») чи, навпаки, зі сходу на захід («Опозиційна платформа – За життя», «Опозиційний блок», «Партія Шарія»). Загальний показник індексу націоналізації партійної системи України (PSNS) за результатами парламентських виборів 2019 р. становив 0,74. Це один із найвищих показників за всю історію парламентських виборів в Україні (0,76 був у 2014 р.)» [22, с. 204].

На думку вітчизняних науковців, у якості характерної ознаки парламентської виборчої кампанії 2019 р. можна назвати її «віртуалізацію» [22; 23; 35; 64]. Політичні партії, що отримали мандати на парламентських виборах 2019 р., утворені напередодні початку виборчої кампанії шляхом ребрендингу або внаслідок розколу існуючих партійних структур і, відповідно, були віртуальними організаціями, що ще не сформували організаційну структуру в регіонах (за винятком Радикальної партії Олега Ляшка, ВО «Свобода», партії «Опозиційний блок», ВО «Батьківщина»). Приміром, партія «Слуга народу», не маючи організаційних структур на рівні регіонів, використовувала в якості каналів комунікації з електоратом засоби віртуального зв'язку, насамперед

соціальні мережі. Аналогічну стратегію обрали Голос, Партія Шарія та ряд інших. Успіх означених партій на виборах засвідчив, що політичним партіям необов'язково формувати осередки, займатися партійною роботою, мати чітко визначену ідеологію та програму, а іноді просто достатньо забезпечити постійну присутність у медіа та просторі соціальних мереж.

В результаті цього традиційні політичні партії сьогодні постали перед новим викликом, спричиненим оновленням форм політичної комунікації, що характеризуються активним самовираженням, візуалізацією, персоніфікацією, прямою участю. Традиційні форми партійної організації, рекрутування нових членів та отримання ресурсів перестають відігравати ключову роль у життєдіяльності партій. Політичні актори починають активно пристосовуватися до нових умов конкурентного середовища, що призводить до організації їхньої роботи на основі розбудови мережевої структури. А означеному контексті певні переваги отримують нові віртуальні партії, однак вони поки що охоплюють тільки окремі сегменти політики, орієнтуючись на поодинокі актуальні проблеми. М. Лешанич вважає, що «мережева інституціалізація таких партій – це також показник низького рівня інституціалізації партійної систем» [22, с. 69–70]. На думку аналітиків Центру Разумкова, означені тенденції є загальносвітовим трендом: «цифрова революція, соціальні мережі, смартфони стали важливими технологічними інноваціями, які змінили сутність комунікації партій з виборцями, зробивши колективні форми віртуальної комунікації більш інтерактивними» [35, с. 24].

Аналізуючи особливості формування монобільшості в парламенті зазначимо, результатом дострокових парламентських виборів 2019 р. стало оновлення складу депутатського корпусу. За даними мережі ОПОРА склад парламенту, порівняно з попереднім скликанням, оновився на 80,4 % та помолодшав в середньому на 7,5 років, а більшість депутатів монобільшості не мали досвіду роботи в громадській або політичній сферах [32]. Відсутність досвіду в політиці та молодий вік відобразилися на нормотворчій діяльності. Аналітики Лабораторії законодавчих ініціатив зазначають, що тільки за перший

квартал роботи ВРУ з 86 прийнятих законопроектів 65 було ухвалено з порушенням принаймні одного положення чинного Регламенту в частині термінів (Додаток Б) [62].

Набувши одноосібно статусу коаліції, монобільшість буквально одразу ж ініціювала внесення змін до Основного Закону держави, підтримавши сім одночасних законопроектів про внесення змін до Конституції України. Означені законодавчі новації були ініціативою Президента України В. Зеленського та здобули підтримку більшості від конституційного складу ВРУ [61, с. 238-242]. Тобто, законодавчий процес у ВРУ IX скликання характеризується посиленням ролі Президента України, підтвердженням чого є дані зареєстрованих і ухвалених законопроектів у розрізі суб'єктів законодавчої ініціативи (Додаток В). Ще одним підтвердженням активної позиції Президента та його впливу на діяльність парламенту є кількість законопроектів, визначених гарантом як невідкладні (82 із 861). Зазначимо, що за період роботи 4-ї сесії ВРУ VIII скликання таких проектів було всього 6 із 943 зареєстрованих. Доречно зазначити, що монобільшість в процесі своєї діяльності не завжди орієнтувалась на дотримання норм Регламенту ВРУ, особливо у процедурній частині та в частині забезпечення прав парламентської меншості. Згодом з'явилась практика так званих конвєсєрних голосувань, частоті зміни міністерського корпусу, скликання позачергових парламентських сесій та інші прояви всєдозволеності.

Оскільки ефективність та результативність роботи парламенту в багатьох аспектах залежать від внутрішньої дисципліни фракції «Слуга народу», доречно розглянути її внутрішньоорганізаційну структуру. Отож, на момент утворення чисельний склад фракції нараховував 248 народних депутатів. Оскільки Д. Разумков і Р. Стефанчук увійшли до президії ВРУ, вони рахувалися позафракційними. Головою фракції «Слуга народу» став Д. Арахамія, першим заступником і головою партії – О. Корнієнко, що замінив на посаді Д. Разумкова, який став спікером парламенту. Заступниками голови фракції стали: Ю. Кісель, Ю. Корявченков, Є. Кравчук, А. Культенко, Ю. Мисягін, Р. Мулик,

О. Савченко, В. Струневич, П. Сушко, М. Тищенко, М. Ткаченко, П. Халімон, О. Шуляк, Г. Янченко [59].

Зазначимо, що з моменту початку роботи монобільшості, медіа почали поширювати інформацію про неформальне внутрішнє структурування фракції «Слуга народу» на групи, що різняться специфічними приватними інтересами. Для прикладу, в липні 2019 р. виходили дописи з характеристикою можливих конфігурацій груп впливу всередині фракції «Слуга народу», пов'язаних із І. Коломойським [14]. В листопаді 2019 р. ВВС писали про виокремлення групи Дубінського та розкол у фракції між «мажоритарниками» й «списочниками» [68].

Впродовж періоду існування у парламенті монобільшості, що сконцентрувала у своїх руках права коаліції депутатських фракцій, українська громадськість спостерігає риторичку про її права, можливості та політичні інтереси, тоді як про конституційні обов'язки та зобов'язання коаліції парламентської більшості практично не згадується. Втім, отримавши права коаліції депутатських фракцій, монобільшість, згідно Конституції, автоматично перебирає на себе її конституційні обов'язки та весь спектр політичної відповідальності за майбутнє України [19].

Формування монобільшості у парламенті України містить потенційні ризики прояву авторитарних тенденцій, або, щонайменш, може стати фактором порушення системи стримувань та противаг. Це пояснюється тим, що монобільшість у ВРУ отримала надзвичайні повноваження в усіх сферах управління державою, починаючи від контролю над політичним порядком денним і завершуючи конфігурацією парламентських комітетів. Окрім того, монобільшість володіє монополією на формування уряду. Проте, означений спектр повноважень підсилює відповідальність, адже прийняття важливих політичних рішень майже виключно залежить від внутрішньої згуртованості та узгодженості позицій однієї політичної сили, а будь-які неузгодженості всередині фракції можуть призвести до втрати контролю. Негативним ефектом є також нівелювання ключового атрибуту парламенту як майданчика для

обговорень та узгоджень різних інтересів і позицій. Свідченням цього стала низька увага до нормотворчості депутатів фракцій опозиції, зниження кількості подання альтернативних законопроектів, рівень врахування правок і законодавчий спам.

Монопольне становище пропрезидентської фракції у ВРУ безсумнівно ставить в залежність від гаранта Конституції не тільки законодавчу, а й виконавчу гілку влади, позаяк Уряд формуватиметься саме парламентською більшістю. З іншого боку, така ситуація забезпечує однозначність та чіткість визначення відповідальності практично за будь-який напрямок державної політики. Відсутність можливостей трансферу відповідальності неодмінно позначиться на характері публічних запитів щодо контролю ключових політичних інституцій.

Для оцінки ризиків концентрації влади в межах однієї політичної сили, вважаємо доречним звернутись до аналізу ситуації з врегулюванням опозиційної парламентської діяльності. Саме інституалізація та забезпечення прав діяльності опозиції виступають є гарантіями забезпечення демократичних принципів і процедур, а також одним із ключових складників системи стримувань та противаг в сучасних демократичних державах. Наразі статус парламентської опозиції в нашій державі законодавчо не врегульований. Хоча Конституція України містить значний блок правових норм, що безпосередньо стосуються конституційних прав опозиції, означене поняття, на відміну від коаліції парламентських фракцій, на рівні Основного Закону не закріплено.

Окрім того, чинний Регламент ВРУ не містить взаємоузгоджених правових приписів стосовно організації й діяльності коаліції та опозиції. Зазначимо, що наслідки невідповідності Регламенту ВРУ відновленій у 2014 р. редакції Конституції на собі відчула більшість VIII скликання під час винесення Конституційним Судом рішення щодо конституційності розпуску парламенту «через відсутність коаліції».

Досвід попередніх років засвідчує, що позиція політичних сил стосовно врегулювання статусу парламентської опозиції напряму залежить від

приналежності сили до опозиційного чи коаліційного сегменту. Приміром, ключовою вимогою фракції «Опозиційний блок» під час парламентської реформи у ВРУ VIII скликання стало врегулювання статусу опозиції, хоча в попередній каденції їх позиція була більш поміркованою. Зрозуміло, що відсутність регламентації статусу опозиції для наявної парламентської меншості має вкрай негативні наслідки, особливо в умовах існування монобільшості. Адже тепер роль депутатів меншості у парламенті впродовж наступних років потенційно залежатиме від волі та позиції монокоаліції.

Підсумовуючи особливості формування монобільшості у Верховній Раді України зазначимо, що за результатами президентських і парламентських виборів 2019 р. національна партійна система зазнала кардинальних змін, а представництво на рівні парламенту суттєво оновилося. Подібні кардинальні зміни партійної конфігурації на рівні парламенту засвідчують низький рівень інституціалізації партійної системи, що демонструють індекс волатильності (69), велика кількість позапартійних депутатів і відсоток голосів, поданих за «старі» партії (31,5%). Результатом парламентських виборів 2019 р. стало формування монобільшості, що є новою тенденцією парламентської діяльності. Можливість однієї політичної сили контролювати більшість політичних процесів у державі – це надзвичайно широкі повноваження, особливо якщо означена сила є гомогенною та має узгоджену позицію щодо порядку денного.

3.2. Оцінка стратегій діяльності монобільшості

Оскільки Верховна Рада України IX скликання є унікальним явищем українського парламентаризму, дослідження стратегії діяльності монобільшості, є цілком актуальною науковою проблемою. В більшості випадків саме від наявності або відсутності внутрішньої дисципліни коаліції залежить її здатність узгоджено й оперативно приймати потрібні рішення та реалізовувати державну політику. Однак, у ситуації розколу монобільшості на різні групи, актуалізується потреба добору голосів від інших фракцій, а отже – формування неформальних короткострокових коаліційних альянсів.

Монобільшість Слуг Народу, в силу кількісного складу та слабкості попередніх зв'язків між членами, не є гомогенною, що може спричинити фрагментацію та утворення неформальних груп, тобто необхідність кооперації з іншими депутатськими групами та фракціями.

Найбільш оптимальним для розуміння особливостей діяльності монобільшості у Верховній Раді України є використання категорії «одностайність», яке дозволяє окреслити поведінку парламентарів всередині депутатських груп і фракцій щодо підтримки того чи того законопроекту. Означена категорія слугуватиме дослідницьким інструментом визначення рівня підтримки реформістських законопроектів. Зауважимо, що для характеристики цих процесів західні науковці використовують поняття «дисциплінованість», «консолідованість» та «одностайність». В контексті нашого дослідження ми використовуватимемо поняття «одностайність», оскільки вживання категорії «дисциплінованість» передбачає вивчення суто окремих зв'язків між лідером відповідної фракції або депутатської групи та її представниками, зокрема тих, які дозволяють прослідкувати нав'язування волі лідера, заклики до підтримки або невідтримки відповідних рішень.

Дослідження одностайності потребує використання саме математичних показників, що дозволяє більш детально обґрунтувати вплив певних тенденцій та явищ на те, яким чином досягається чи не досягається одностайність монобільшості. Для визначення фракційної єдності в парламенті нами застосовано індекс Хікса/Nix Index of Agreement/НІА, який розраховано на основі аналізу результатів голосувань представників партії за різні законодавчі ініціативи з урахуванням альтернатив «за», «проти» та «утримався/утрималась». Значення індексу розраховується як частка різниці максимального показника серед трьох можливих альтернатив, попередньо поділеної навпіл різниці суми всіх альтернатив і максимального показника серед всіх ініціатив)та суми голосів, поданих за кожну альтернативу. Діапазон одностайності коливається від нуля до одиниці, тобто найменш виражена

одноставність буде близькою до нуля, а найбільш одноставні партії можуть досягають значення одиниці [91].

$$\text{Nix Index of Agreement (НІА)} = \frac{\{YNR\} - 0.5\{(Y+N+R)\} - \{YNR\}}{(Y+N+R)}, \quad (1)$$

де Y – кількість голосів «за»; N – кількість голосів «проти»; R – кількість голосів «утримався/утрималась».

Індекс Хікса/Nix Index of Agreement/НІА розраховано до законопроектів, які відповідно до методології аналітичного центру VoxUkraine означено як реформістські. Реформістським визначається той закон/проект закону, який оцінюється 2 балами зі знаком плюс і вище. Стосовно напрямів, що охоплює оцінка, то це – врядування, державні фінанси, монетарна політика, енергетика та бізнес-середовище [11]. Серед усіх законопроектів VIII скликання градацію 2 бали та вище отримали 87 законопроектів, прийнятих у період із 27 листопада 2014 р. по 29 серпня 2019 р. Фракційна конфігурація ВРУ VIII скликання виглядала наступним чином: БПП, Народний Фронт, Опозиційний Блок, Самопоміч, Радикальна партія Олега Ляшка, ВО Батьківщина, депутатські групи Відродження та Воля народу, а також позафракційні депутати [27].

Слід також звернути увагу динаміку голосувань позафракційних депутатів, оскільки досить часто прослідковуються певні закономірності в підтримці одних законопроектів і заразом повне ігнорування голосування за інші, що підтверджується результатами голосувань та відповідним розрахунком індексу Хікса/Nix Index of Agreement/НІА (таблиця 3).

**Значення індексу Хікса для депутатських груп і фракцій
ВРУ VIII скликання**

Назва об'єднання	Середнє арифметичне індексу згоди
Народний фронт	0,99
Блок Петра Порошенка	0,97
Фракція Радикальної партії Олега Ляшка	0,97
Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	0,95
Об'єднання "Самопоміч"	0,94
Опозиційний блок	0,92
Позафракційні	0,77

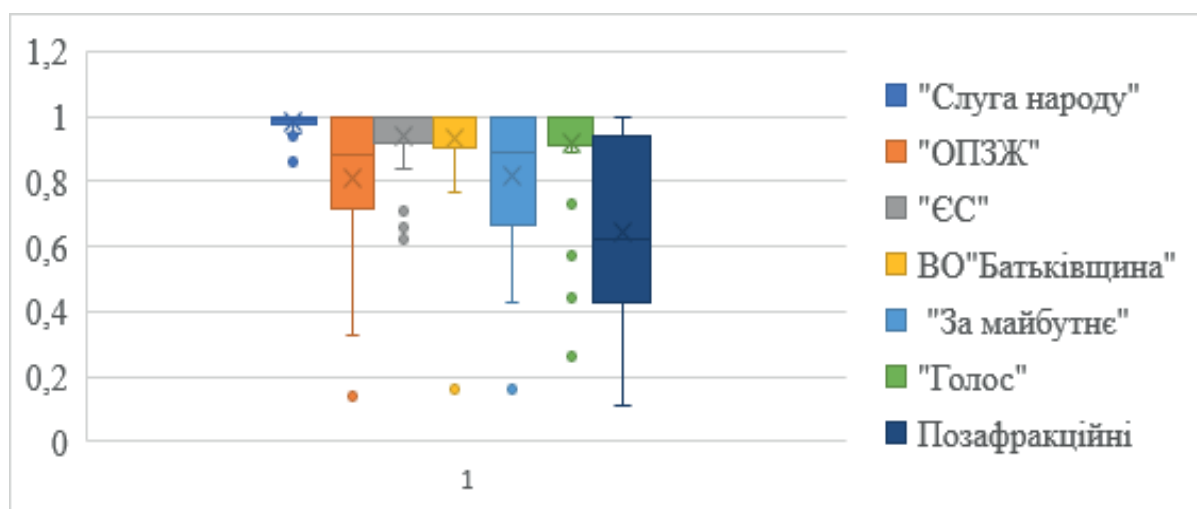
Джерело: Складено за [60]

Результати розрахунку середнього арифметичного значення індексу Хікса/Nix Index of Agreement/НІА, ілюструють, що найбільша консолідація характерна для фракції політичної партії «Народний фронт». Загалом представлені у ВРУ депутатські групи та фракції виявились не такими однастайними стосовно підтримки законів, наприклад фракція політичної партії «Опозиційний блок» відзначилася непідтримкою реформ у державі. Втім показники індексу Хікса/Nix Index of Agreement/НІА лише засвідчують виявлення однастайності на рівні відповідних депутатських груп і фракцій. Більшість проектів нормативно-правових актів, що виявились найбільш підтримуваними серед депутатів ВРУ VIII скликання регламентують сфери монетарної системи та бізнес-середовища. Найнижчий рівень підтримки серед депутатів ВРУ VIII скликання отримали законопроекти, що регламентують сфери урядування та державних фінансів.

Значення індексу Хікса/Nix Index of Agreement/НІА для ВРУ IX скликання розраховувалось на основі аналізу результатів поіменних голосувань за реформістські законопроекти в період з 29 серпня 2019 р. по 31 вересня 2021 р. Здійснений аналіз, хоч і не враховує голосування упродовж усього

скликання, все ж таки дозволяє відобразити певну динаміку підтримки депутатами ВРУ нинішнього скликання реформ у державі. Відповідно перелік проектів законодавчих актів, класифікованих VoxUkraine як реформістські, охоплює 32 законопроекти [11].

Конфігурація депутатських груп і фракцій ВРУ IX скликання виглядає наступним чином: Слуга народу, Опозиційна платформа – За життя, Європейська солідарність, Голос, ВО Батьківщина та депутатська група Довіра. Також у процесі розрахунків враховано результати голосування позафракційних депутатів. Результати обчислень засвідчують, що однотайність голосування монобільшості на початку роботи ВРУ IX скликання, що відображено у діаграмі розподілу показників однотайності голосування. Найнижчий показник досягнення єдності прослідковується голосуванні позафракційних депутатів. Така тенденція пояснюється існуванням певної вибірки реформістських законопроектів, за які позафракційні депутати голосують досить однотайно та окремих законопроекти, за які вони не згодні однотайно голосувати (Мал.3).

Малюнок 3. Показник єдності фракцій у голосуванні

Найбільш однотайною серед народних депутатів IX скликання виявилась підтримка реформування в державного урядування. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що більшість законопроектів стосувалися саме цієї

сфери, яка порівняно з іншими є не такою чутливою. Характеризуючи галузеву спрямованість найбільш підтримуваних законопроектів зазначимо, що для обох скликань є характерною підтримка законодавчих новацій у сфері бізнес-середовища. Депутати нинішнього скликання упродовж перших місяців своєї роботи демонстрували грандіозну активність в сфері державного урядування. Показники однотайності щодо прийняття означених законопроектів є відносно високими. Вважаємо, що такий результат вдавалось забезпечити завдяки монобільшості Верховної Ради України.

Залежною (номінальною) змінною наших розрахунків слугували результати поіменних голосувань депутатів за відповідні законопроекти, а в якості незалежних (категоріальних) змінних враховувались фракційна належність, членство в політичній партії, ступінь формальності/неформальності лідерства у відповідній депутатській групі або фракції, наявність/відсутність політичного досвіду, вік, стать та стосунок до певної ФПГ. На цій основі нами побудовано модель мультиномінальної логістичної регресії з урахуванням кожної з незалежних змінних. Статистично значущими для нашої розвідки виявились фракційна належність народних депутатів, неформальність лідерства, наявність/відсутність політичного досвіду, вік. До відповідної моделі нами також додано нові змінні, зокрема: фракційність vs політичний досвід, фракційність vs вік, неформальне лідерство vs вік. Статистично незначущими виявились такі незалежні змінні, як членство у політичній партії, формальне лідерство, стать та приналежність до ФПГ (Таблиця 4). Врахувавши у моделі тільки статистично значущі незалежні змінні нами отримано результат, що відображає домінуючі чинники голосування за реформістські законопроекти.

Таким чином, позафракційні народні депутати, що належать до вікової градації 18–39 років, не володіють політичним досвідом, не є формальним або неформальним лідером депутатської групи чи фракції, з імовірністю 87,5 % голосуватимуть за реформістські законопроекти. Тоді як імовірність голосування за реформістські законопроекти фракційні народні депутати, що підпадають під означені вище характеристики, складає 96,4%.

**Результати регресійної моделі для визначення чинників
одностайності під час голосувань**

Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	368,310 ^a	0,000	0	
Factionalism	368,310 ^a	0,000	0	
Leader_informal	380,606	12,297	2	,002
Political_experience	368,310 ^a	0,000	0	
Age	386,793	18,483	4	,001
Factionalism*political_experience	389,676	21,366	2	,000

Наступна вікова градація показала досить цікаві для нашого дослідження результати, зокрема це індикатори, що стосуються народних депутатів у віці 60-ти та більше років. Для представників означеної категорії, що не мають партійної приналежності, не належать до жодної з депутатських груп або фракцій, не були представленими у попередніх скликаннях ВРУ, імовірність одностайного голосування за реформістські законопроекти складає 83,5 %. За таких же умов імовірність підтримки реформістських законопроектів народними депутатами з фракційною приналежністю сягає 94,9% .

Враховуючи те, що вікова категорія 39–60 років була найбільш представленою у ВРУ VIII скликання, доречно відобразити результати відповідної моделі саме щодо представників вказаної вікової групи. Отож, імовірність підтримки реформістських законопроектів позафракційним депутатом у віці 39-60 років без попереднього досвіду парламентської діяльності та статусу лідера фракції або депутатської групи дорівнюватиме 86,4%. Підвищує цей відсоток наявність статусу формального лідера певної фракції в умовах відсутності політичного досвіду (94,8 %). Наявність політичного досвіду за умов відсутності фракційної приналежності та статусу лідера визначають імовірність підтримки реформістських законопроекти на

рівні 84,3 %. Якщо до цих характеристик додати формальний статус лідера, то імовірність підтримки альтернативи «за» зростає до 89 %.

Застосування мультиномінальної логістичної регресії дозволило також визначити чинники, що ймовірно впливають на одностайність голосування народних депутатів IX скликання. Розрахунок здійснено шляхом врахування лише тих незалежних змінних, які виступили статистично значущими у попередній розробленій моделі, однак із відкиданням таких незалежних індикаторів, як формальність лідерства та вік. Узагальнені результати наведено в таблиці 5. Отримані результати підтверджують статистичну значущість таких незалежних змінних, як фракційна приналежність, членство в політичній партії, наявність політичного досвіду, наявність неформальних лідерів, вік і приналежність до ФПГ. Комплексний індикатор сформовано на основі поєднання таких чинників, як фракційна приналежність та політичний досвід народного депутата.

Таблиця 5

Результати регресійної моделі для визначення чинників одностайності під час голосувань (друга модель)

Effect	Model Fitting Criteria	Likelihood Ratio Tests		
	-2 Log Likelihood of Reduced Model	Chi-Square	df	Sig.
Intercept	315,290 ^a	0,000	0	
Factionalism	386,357	71,066	2	,000
Party_affiliation	328,298	13,008	2	,001
Leader_informal	326,815	11,525	2	,003
Political_experience	919,422	604,131	2	,000
FIGs	364,267	48,977	2	,000
Age	446,534	131,244	4	,000

Вбачаючи за основу прогнозовані результати, народні депутати, що входять до вікової категорії 18–39 років, не належать до жодної ФПГ, не володіють політичним досвідом і статусом формального чи неформального лідера депутатської групи/фракції, не мають фракційної належності, але

водночас є партійними, голосуватимуть за реформістські законопроекти з імовірністю 86,6%.

Стосовно наступних варіантів, то фракційні та партійні народні депутати у віці від 18 до 39 років, які не належать до жодної ФПГ, мають досвід парламентської діяльності, однак не є формальними або неформальними лідерами депутатської групи/фракції, підтримають реформістські законопроекти з імовірністю 94,1%. Розгляд прогнозованого варіанту моделі щодо цієї ж вікової групи, однак з приналежністю до ФПГ, визначає імовірність голосування за реформістські законопроекти у розмірі 97,8 % для фракційних і партійних народних депутатів, які не володіють політичним досвідом, не є лідером на рівні фракції або депутатської групи.

Зазначимо, що імовірність 96,7 % підтримки прогресивних законів може стати альтернативою голосування народних депутатів, що ще не володіють досвідом парламентської діяльності, однак мають партійну та фракційну приналежність. Стосовно фракційних і партійних нардепів, що володіють політичним досвідом, однак не є лідерами імовірність підтримки реформістських законопроектів становить 87 %. Якщо взяти до уваги ті ж самі характеристики, проте з умовою, що народний депутат є носієм статусу формального лідера на рівні конкретної фракції або депутатській групі, то в такому випадку підтримки прогресивних законів дорівнюватиме 81,5 %.

Наступна вікова градація – народні депутати у віці 60-ти і більше років – ілюструє досить цікаву для нашого дослідження картину. Для означеної категорії характерним є те, що її представники, які не належать до ФПГ, володіють політичним досвідом, є фракційними та партійними утримуватимуться від голосування за законопроекти з імовірністю 44,2%, тоді як ті, що належать до ФПГ, утримуються з імовірністю 38,2%.

Для найбільш репрезентованої вікової категорії ВРУ ІХ скликання – народних депутатів у віці 39–60 років імовірність підтримки реформістських законопроектів дорівнюватиме 76,2 %, якщо парламентар не належить до ФПГ, не має попереднього досвіду парламентської діяльності, не є лідером, є

партійним, але не фракційним. Значно більшим означений відсоток є у ситуації, коли народний депутат не має політичного досвіду та не входить до жодної з партій та фракцій (93,9%).

Втім, якщо парламентар не належить до ФПГ, володіє досвідом парламентської діяльності, при цьому не є лідером, має партійну та немає фракційної приналежності, імовірність утримання під час голосування за реформістські законопроекти сягатиме 61,6 %. Імовірність вибору альтернативи «утримався» в народного депутата з такими ж характеристиками, однак у статусі формального лідера є майже вдвічі меншою та 30,3 %. Чималим є й відсоток тих, хто, володіє досвідом парламентської діяльності, дистанційований від ФПГ, не є лідером, членом партії та фракції (48,4%).

Імовірність утримання народних депутатів під час голосування за підтримку реформістських законопроектів складатиме 25,5 % за умов партійної належності, входження до ФПГ, статусу формального лідера певної фракції або депутатської групи.

Порівнюючи результати регресійних моделей ВРУ VIII та XI скликань зазначимо, що важливим індикатором для обох каденцій є саме вік. Досить високі показники однотайності щодо реформістських законопроектів спостерігаються в обох скликаннях саме в депутатів, що є представниками вікової категорії 18–39 років. Також досить важливим індикатором є наявність у конкретного народного депутата статусу формального лідера фракції або депутатської групи, оскільки на рівні обох скликань відсоток підтримки реформування у цих парламентарів був високим.

Партійна приналежність відіграє важливу роль радше для ВРУ XI скликання, адже на голосування парламентарів VIII скликання фракційне представництво впливало більше, ніж приналежність до політичної партії. Заразом на рівні обох скликань проявляється цікава тенденція: відсутність належності народного депутата до партії та до фракції, впливає на збільшення імовірності голосування за реформістські законопроекти. Для обох скликань відсоток народних депутатів, що не входили до жодної з партій та були

позафракційними, є досить малим. Чималу роль відіграє також наявність у парламентаря політичного досвіду. Стосовно цього зазначимо, що для обох скликань відсутність такого досвіду у поєднанні з формальним лідерством, приналежністю до фракції або до вікової групи 39–60 років значно збільшує імовірність голосування «за». Альтернатива «утримався» в процесі голосування за реформістські законопроекти найчастіше є характерною для народних депутатів у віці 60-ти і більше років і тих, що володіють досвідом парламентської діяльності. Вважаємо, що це пояснюється відстоюванням інтересів ФПГ (до яких належить більшість з них), а також тим, що старші політики не завжди орієнтовані на підтримку змін в державі.

3.3. Вплив неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської монобільшості

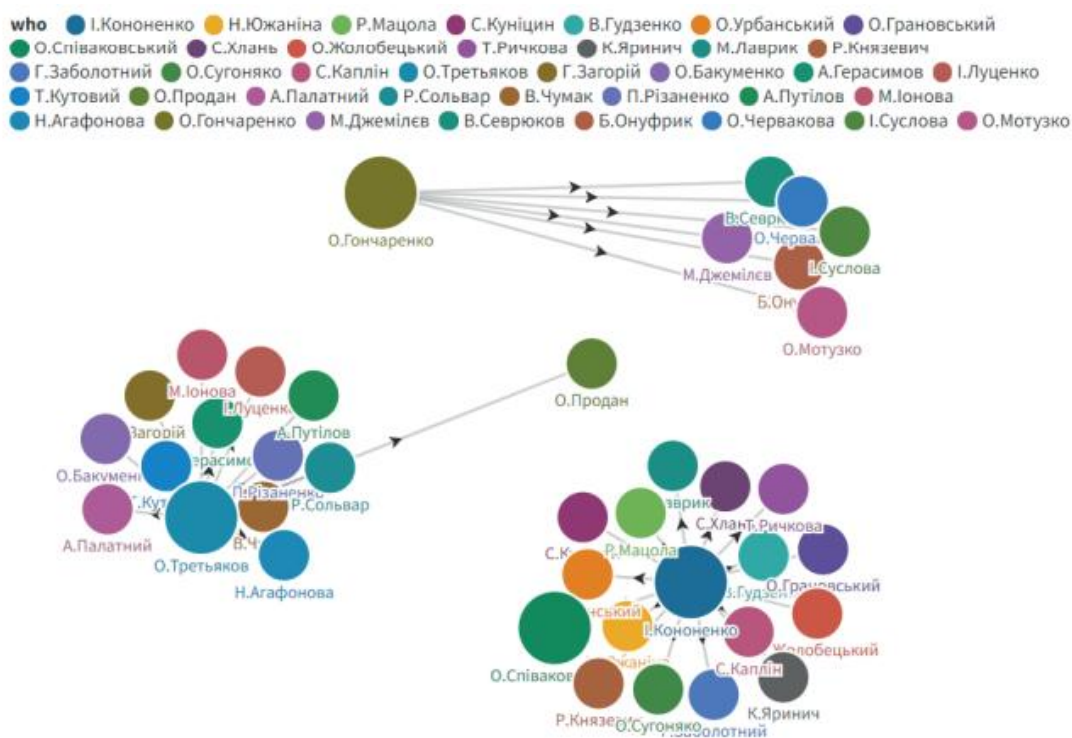
Зважаючи на те, що кожне скликання Верховної Ради України характеризується наявністю неформальних зв'язків, вважаємо доречним окреслити конфігурацію мереж, сформованих на основі цих зв'язків. Критеріями означення таких мереж зазвичай слугує співавторство у підготовці певних законопроектів або факт спільного голосування. Саме такі маркерні голосування, на думку Ю Сасовської, дозволяють визначити ключові зв'язки між народними депутатами [56]. В контексті нашого дослідження окреслення характеру впливу неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської монобільшості, доречно здійснити на основі аналізу результатів поіменних голосувань за законопроекти альтернативного та реформістського характеру. Саме результати голосувань за альтернативні та реформістські законодавчі ініціативи дозволяють відстежити неформальні зв'язки, які можуть не так яскраво виявлятися під час голосування за інші законопроекти та постанови. Оскільки в медіа впродовж усього періоду роботи ВРУ IX скликання циркулює інформація про можливі розколи всередині монобільшості, важливо було ознайомитися з результатами журналістських розслідувань, оскільки це дозволяє окреслити потенційну кількість

неформальних мереж у складі кожної фракції ВРУ.

Стосовно неформальних мереж у ВРУ VIII скликання, то Як нами зазначено у попередньому параграфі у ВРУ VIII скликання найвищий рівень одностайності підтримки альтернативних і реформістських законопроектів продемонстрував Народний фронт. В контексті аналізу впливу неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської коаліції це підтверджує припущення про рівень одностайності щодо голосування за відповідні законопроекти та є свідченням децентралізації всередині фракції.

Заразом окрім мережі формального лідера, у фракції також наявні мережі неформальних лідерів, зокрема О. Бойка, М.Величковича, І. Котвіцького, С. Пашинського та Т. Чорновола [33]. Голосування за альтернативні та реформістські законопроекти представників означених неформальних груп були одностайними, що дозволяє констатувати практичну наявність неформальних груп всередині фракції. Зважаючи на те, що індекс одностайності цієї фракції був достатньо високим, можна стверджувати про незначну кількість таких груп.

Досить високий показник одностайності продемонструвала також фракція БПП. Зазначимо, що найчисельнішою та найвпливовішою неформальною групою цієї фракції була група під керівництвом І. Кононенка, за сумісництвом бізнес-партнера П. Порошенка. До складу означеної групи входило чимало представників фракції. Відповідно до результатів голосування за альтернативні та реформістські законопроекти, можна припустити належність до цієї неформальної групи Н. Южаніна, Р. Мацоли, С. Куніцина, В. Гудзенко, О. Урбанського, О. Грановського, О. Співаковського, С. Хлань, О. Жолобецького, Т. Ричкова, К. Яриніча, М. Лаврика, Р. Князевича, Г. Заболотного, О. Сугоняко, С. Капліна [46] (Мал. 4).

Малюнок 4. Неформальні групи фракції політичної партії БПП у ВРУ VIII скликання

Також досить чітко прослідковується наявність неформальної групи під керівництвом О. Третякова, якого об'єднують спільні бізнес-інтереси як з представниками означеної групи, так і з представниками інших груп. Це підтверджують несхвальні голосування означеної неформальної мережі стосовно ухвалення альтернативних і реформістських законопроектів у сфері бізнесу. Ще однією неформальною групою всередині фракції БПП була група під керівництвом О. Гончаренка, до складу якою входили М. Джемилев, О. Мотузко, Б. Онуфрик, В. Севрюков, І. Сусллова та О. Червакова [29]. Доречно також означити ще одну неформальну групу, яку дослідники називають групою УДАР, однак у цьому випадку, враховуючи результати поіменних голосувань саме за альтернативні та реформістські законопроекти, представники означеної групи не відзначались одноставною підтримкою одних і тих же альтернатив.

Наявність внутрішніх неформальних мереж також прослідковується на рівні фракції Опозиційний блок, хоча, варто зазначити, що вони є менш чисельними, ніж у попередніх фракцій. Варто зазначити, що очільниками

неформальних груп у межах цієї фракції виступали самі ж депутати. Саме фракція Опозиційного блоку була найбільш сегментованою на неформальні мережі. Таким чином, це була чи не єдина фракція, наявність неформальних впливів у середовищі якої не виникає сумнівів. Розглянемо їх більш детально. Отож, неформальним очільником так званої «ахметівської» групи був О. Вілкул, а до складу цієї групи входили: Т. Бахтеева, Ю. Воропаєв, М. Добкін і Д. Добкін, А. Мартовицький, В. Новинський. Доречно зазначити, що це була єдина неформальна група у фракції, яка виступала за захист інтересів олігарха Р. Ахметова. До неформальної групи С. Львовичкіна входили Ю. Бойко, Ю. Львовичкіна, Ю. Мірошніченко, С. Ларін і Ю. Павленко. Досить незначною неформальною мережею була група у складі В. Рабіновича, Н. Шуфрича, Т. Козак і В. Німченко, що представляла переважно інтереси В. Медведчука [28]. Проте, незважаючи на відносно невелику кількість неформальних груп всередині фракції, це призвело до низького рівня підтримки альтернативних і реформістських законопроектів.

Достатньо високий індекс однотайності голосування простежується на рівні фракції Радикальної партії О. Ляшка. Впродовж певного часу в медіа середовищі циркулювала інформація, що вказувала на неформальні зв'язки міжфракційного характеру, зокрема на те, що керівник фракції О. Ляшко в голосуваннях тісно пов'язаний із керівниками інших фракцій, особливо щодо законопроектів галузі бізнес-середовища. Проте, результати поіменних голосувань вказують на наявність двох неформальних груп у межах означеної фракції. До першої групи входять І. Мосійчук, С. Рибалка і Д. Силантьєв, що закономірно впливає зі співавторства багатьох поданих законопроектів. Враховуючи кількісний склад фракції, решта депутатів були солідарні під час голосування з очільником фракції О. Ляшком, зокрема В. Амельченко, В. Вовк, В. Галасюк, А. Кошелева, О. Купрієнко та О. Ленський. Неформальним керівником другої групи був А. Лозовой.

Досить складно ідентифікувати неформальні зв'язки на рівні фракції ВО Батьківщина, оскільки результати голосування не дозволяють виявити

неформальних лідерів всередині фракції. Загалом прослідковувалася тенденція голосування відповідно до позиції формальної керівниці фракції Ю. Тимошенко. Для прикладу, відсутність останньої часто призводила до саботувань рішень фракцією чи підтримки альтернативи «утримався».

Розподіл на неформальні групи проявився також на рівні фракції Об'єднання Самопоміч, за результатами голосувань якої можна ідентифікувати три неформальних групи: по-перше, наближені до О. Садового депутати, зокрема О. Березюк, О. Лаврик, Т. Пастух, І. Подоля, А. Романова та Р. Сидорович; по-друге, група С. Семенченко; по-третє, решта депутатів фракції. Практика голосувань засвідчує однаковість в межах кожної неформальної групи. Доречно зауважити, що до цієї фракції входили також представники експертного середовища, зокрема Г. Гопко, В. Пташник та О. Сотник. Неформальне лідерство забезпечувала Г. Гопко, яка згодом залишила фракцію [29].

Результати поіменних голосувань представників депутатської групи Воля народу свідчать про непідтримку загалом усіх альтернативних і реформістських законопроектів, що були прийняті під час діяльності ВРУ VIII скликання. Найчастіше представники означеної депутатської групи обирали альтернативу «не голосував». Формальним і, одночасно, неформальним лідером цієї депутатської групи був Я. Москаленко.

Аналіз результатів голосування депутатської групи Відродження показує, що народні депутати від цієї групи почасти або були відсутні на засіданнях, або не голосували взагалі за прийняття альтернативних і реформістських законопроектів. Формальним лідером групи був В. Бондар, натомість неформальним вважався В. Хомутильник [5]. Це також підтверджується і у такій практичній площині, як голосування, позаяк відсутність В. Хомутинника досить часто супроводжувалася відсутністю й інших представників депутатської групи.

Фракційна конфігурація ВРУ IX скликання зазнала суттєвих змін. Зокрема вперше з часів незалежності України сформувалась монобільшість

політичної партії Слуга народу. Як нами зазначено у попередньому параграфі, на початку своєї каденції означена фракція демонструвала найвищі показники одноставності стосовно прийняття альтернативних і реформістських законопроектів. Враховуючи чисельність фракції, можна стверджувати про її сегментацію на велику кількість неформальних груп, адже чимало неформальних лідерів прагнуть лобіювати інтереси осіб, зацікавлених у фінансовій підтримці даних внутрішньо-фракційних представників. Розглянемо, яким чином неформальні політичні відносини впливають на характер функціонування парламентської монобільшості та які саме конфігурації неформальних зв'язків характерні для неї.

Перша неформальна група представлена медійниками, свідченням чого є те, що значна кількість депутатів під керівництвом О. Ткаченка голосує за відповідні законопроекти. Сумісність голосування з лідером неформальної групи прослідковується у М. Бужанського, О. Куницького, О. Василевської-Смаглюк, І. Фріса. Наступну неформальну групу представляють Д. Соломчук, М. Павлюк, О. Марусяка, В. Колюха, О. Савченко, Б. Торохтій, О. Горобець, С. Бунін, М. Павліш, О. Лис, О. Гринчук, М. Галушко, О. Леонова та О. Ковальчук. Неформальним лідером означеної групи є М. Павлюк. Третьою неформальною групою вважають представників інтересів І. Коломойського. До складу означеної групи, згідно даних руху ЧЕСНО, входять В. Бородін, О. Демченко, О. Дунда, М. Зуєв, К. Касай, А. Ковальов, А. Ляшенко, О. Мовчан, К. Нестеренко, Е. Прошук, В. Рубльов, О. Трухін, С. Северин, Д. Чорний та Б. Яременко [55]. Лідером неформальної групи є М. Березін. Зазначимо, що всі законопроекти стосовно реформування банківського сектору, означена неформальна група не підтримала. Четвертою неформальною групою фракції вважається так звана «президентська», адже до неї входять лобісти та близьке оточення В. Зеленського. Неформальним лідером означеної групи та водночас формальним лідером фракції є Д. Арахамія. Окрім нього до групи залучені С. Бабак, М. Бардіна, Ф. Веніславський, Д. Гетманцев, Є. Кравчук, О. Корнієнко, Ю. Корявченков, Д. Наталуха, П. Потураєв і Р. Стефанчук. Саме ці депутати

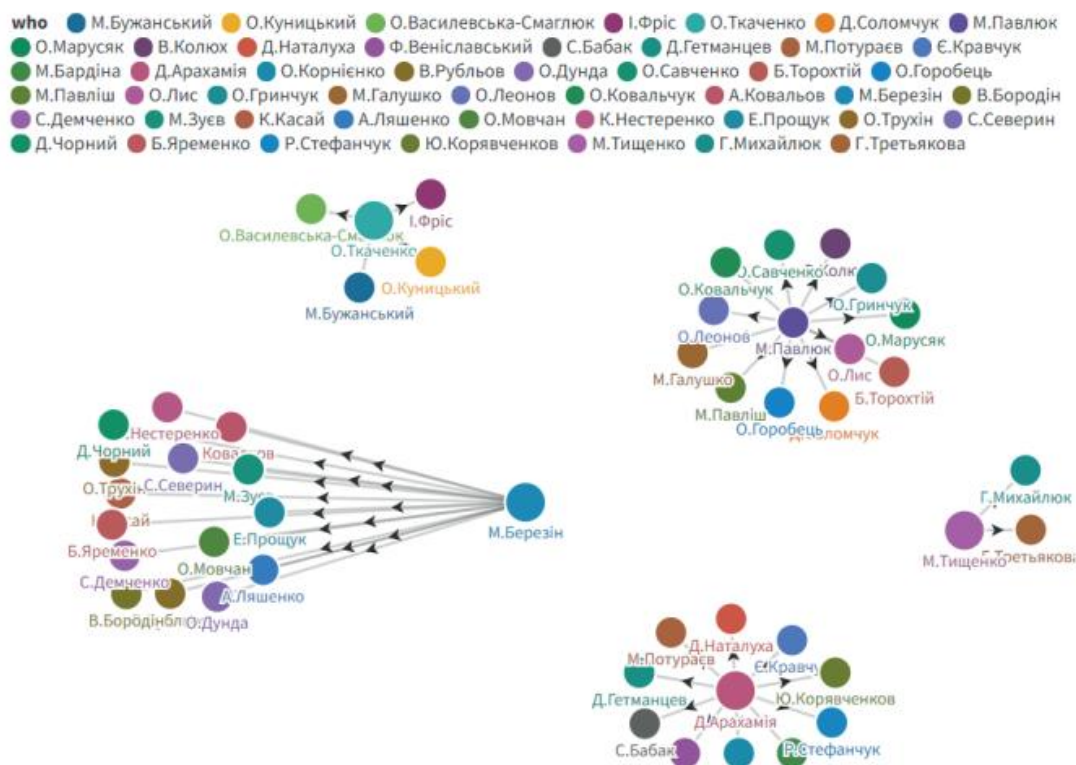
одноставно підтримують законопроекти, суб'єктом подання яких є президент. Окрім того, результати поіменного голосування дозволили виявити неформальні зв'язки між Г. Михайлюк, М. Тищенко та Г. Третяковою (Мал. 5).

Ще однією фракцією ВРУ IX скликання, що не менш одноставно підтримує альтернативні та реформістські законопроекти, є фракція Європейська солідарність. Зважаючи на зміну складу та чисельності фракції, порівно з попереднім скликанням, змінились також й лідери новоутворених неформальних груп. Лідером першої неформальної групи є П. Порошенко, якому вдалося згрупувати навколо себе В. Ар'єва, А. Герасимова, І. Геращенко, М. Забродського, Я. Зінкевича, М. Іонову, І. Климпуш-Цинцадзе, А. Лопушанського, Р. Павленка, А. Парубія, І. Федину, О. Синютку, А. Чийгоза. Слід зазначити, що відсутність П. Порошенка під час сесійних засідань значною мірою впливає на присутність представників означеної групи, яка також часто не підтримує законопроектів, пов'язані з питаннями, які входять до сфери бізнесу [46].

Близькою до фракції ЄС за рівнем одноставності щодо підтримки альтернативних і реформістських законопроектів є фракція ВО Батьківщина. Лідером (формальним і неформальним) означеної фракції незмінно залишається Ю. Тимошенко. Зауважимо, що аналогічно попередньому скликанню, визначити інших неформальних лідерів не вдається, однак досить помітним є той факт, що одноставно голосують А. Лабунська, В. Кабаченко та О. Кучеренко, а також С. Тарута та М. Волинець.

Впродовж першого року роботи фракція політичної партії Голос також демонструвала високий показник одноставності. Наразі фракція є децентралізованою, що актуалізує визначення внутрішніх неформальних зв'язків і впливів. Загалом фракція розділена на дві неформальні групи. Лідером першої є формальний керівник фракції Я. Железняк, який об'єднав Л. Василенко, Ю. Клименко, Р. Костенко, О. Макарова, А. Осадчук, С. Рахманіна, К. Рудика, Я. Руцишина та І. Совсун. Другу неформальну групу утворюють С.

Бобровська, Г. Васильченко, Р. Лозинський, Н. Піпа, О. Стефанишина, О. Устінова, В. Цабаль та лідер Я. Юрчишин.

Малюнок 5. Неформальні групи фракції Слуга народу у ВРУ ІХ скликання

Найбільші показники внутрішньої фрагментарності серед усіх фракцій парламенту демонструє фракція ОПЗЖ, на рівні якої прослідковується існування чималої кількості внутрішніх груп, зокрема можемо виділити неформальну групу в складі Н. Королевської, С. Львовчкіна, Ю. Львовчкіної, С. Ларіна, С. Дунаєва, Ю. Іоффе, Г. Мамки. Неформальним очільником означеної групи є Ю. Бойко. Стосовно інших неформальних груп зазначимо, що траєкторії сумісності непідтримки реформ деяких із них перетинаються, базуючись бізнес-інтересах. Фінансову підтримку означеної неформальної групи свого часу забезпечував В. Медведчук [47].

Єдиною депутатською групою у ВРУ ІХ скликання є група Довіра, яка на відміну від депутатських груп попереднього скликання, демонструє достатньо високі показники однотайності. Пояснення цього, на нашу думку, полягає в

активній співпраці між представниками означеної депутатської групи та депутатами фракції Слуга народу. Формальним лідером групи є О. Кулініч, який згрупував навколо себе В. Арешонкова, М. Бабенко, П. Бакунця, М. Єфімова, Б. Приходько та А. Кіт. Наявність неформальних зв'язків підкріплюються також результатами голосувань Р. Горвата, В. Лунченка, В. Поляка та А. Полякова. Імовірно, їх об'єднує лобювання інтересів когось із політиків, що належать до інших фракцій.

Отже, вплив неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської монобільшості справді підтверджують результати голосувань за альтернативні та реформістські законопроекти. Варто зазначити, що кожна фракція як ВРУ VIII, так і ВРУ IX скликання представляє собою конфігурацію різних внутрішніх неформальних груп, особливістю яких є лобювання представниками означених угруповань, інтересів когось із осіб щодо певного законопроекту. Також прослідковується взаємозв'язок між децентралізованістю фракції/депутатської групи та одностайністю її голосування щодо підтримки альтернативних і реформістських законопроектів. Незважаючи на наявність близько п'яти неформальних груп всередині однієї фракції, означеним фракціям вдавалося зберігати високий рівень одностайності голосування.

ВИСНОВКИ

Здійснення дослідження процесу формування та діяльності парламентських коаліцій у Верховній Раді України в контексті аналізу політико-правові засади формування парламентських коаліцій в українському парламенті, характеристики основних етапів формування парламентських коаліцій, розкриття особливостей формування та визначення основних характеристики монобільшості у Верховній Раді України дев'ятого скликання, здійснення оцінки стратегій діяльності монобільшості, дозволило нам сформулювати наступні висновки.

Вивчення теоретико-методологічних засад дослідження парламентських коаліцій в сучасній політичній науці вказує на те, що всі прояви політичного процесу можна аналізувати крізь призму коаліцій, оскільки чим краще ми розуміємо, як формуються коаліції, тим краще ми розуміємо, як функціонують парламентські системи демократичного типу. В контексті українського досвіду варто наголосити, що поряд з терміном *парламентська коаліція* використовують термін *парламентська більшість*, яким позначають: (1) кількість голосів депутатів, що становить більше ніж половини від конституційного складу парламенту (може бути абсолютна більшість (50% + 1 голос) та кваліфіковану більшість 2/3, 3/4); (2) структурне утворення в парламенті, до складу якого входять депутатські фракції (або одна фракція), з кількістю депутатів, що становить абсолютну більшість від конституційно закріпленого конституційного складу парламенту, має на меті спільну участь членів у виробленні державної політики, є політично відповідальним за її здійснення. Саме друге значення парламентської більшості є синонімом коаліції, створення якої передбачене Конституцією України.

Парламентаризм є універсальним політичним інститутом, якому притаманний різним формам правління, а також різним типам республік, що породило велику кількість його форм та різновидів. Більшою чи меншою мірою характерні елементи політичного інституту парламентаризму можна знайти у політичних системах усіх сучасних демократичних держав. У розвитку

парламентаризму були періоди злетів і падінь: посилення виконавчої плоть до повного підпорядкування їй парламенту. В результаті це призвело до вдосконалення механізму взаємодії між гілками влади, цей процес продовжується і зараз. Ефективне функціонування парламенту є однією з ключових ознак демократії, розвитку громадянського суспільства та дотримання прав і свобод людини та громадянина.

В умовах російсько-української війни особливо гостро постає завдання посилення його інституційної спроможності як національного представницького органу влади шляхом посилення його відповідальності за якість прийнятих законів, дієвості контролю за імплементацією правових норм та відтворення демократичного представництва інтересів громадян України. Одним зі структурних елементів українського парламенту є інститут парламентської коаліції, який є відображенням європейської моделі сучасного парламентаризму та дієвим засобом забезпечення демократичної та правової основ Української держави, захисту конституційних прав людини і громадянина.

Інститут парламентської коаліції депутатських фракцій з 2008 р. існує виключно на рівні Конституції України та не відображений в законі, що визначає порядок функціонування ВРУ – ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України». Нагадаємо, що положення про порядок функціонування коаліції у ВРУ було прописано окремою главою в попередній редакції Регламенту ВРУ, яке було скасоване Конституційним судом України за поданням народних депутатів України через те, що воно було ухвалено не окремим законом, а Постановою Верховної Ради України. В 2014 р. інститут парламентської коаліції повернувся до Конституції України, але його статус не був відновлений на рівні Регламенту ВРУ. Така правова колізія унеможливорює чітке розуміння принципів формування, функціонування та розпуску парламентської коаліції. На сьогодні в Регламенті ВРУ використовується поняття парламентської більшості. Тобто, незважаючи на конституційне закріплення інституту

парламентської коаліції, він як суб'єкт правовідносин та політичний інститут фактично не фігурує в чинному законодавстві України.

Залежно від орієнтації політичних акторів виокремлюють дві моделі у формування парламентської коаліції. Перша модель передбачає, що парламентська коаліція формується через орієнтацію на політичний курс (*policy-seeking*), що стимулює парламентські фракції об'єднуватися за принципом подібності програмних положень. Відповідно, результатом є об'єднання парламентських партій з сусідами по політичному спектру. Друга модель передбачає, що парламентська коаліція формується через орієнтацію на міністерські посади (*office-seeking, policy blind, power-oriented*), коли стратегія парламентських фракцій опирається на вибір партнерів для коаліціювання з позиції мінімізації кількості членів партій та кількості політичних партій, що утворюють коаліцію, й, відповідно, максимізації вигод та мінімізації витрат. В Україні формування парламентських коаліцій відбувається за другим принципом – орієнтації на міністерські посади.

Функціонування парламентських коаліцій в Україні умовно можна поділити на чотири етапи: перший етап (1991–2005 рр.) – етап неінституціоналізованої парламентської коаліції; другий етап (2006–2010 рр.) – етап інституціоналізованої парламентської коаліції; третій етап (2010–2014 рр.) – етап повернення до неінституціоналізованого формату парламентської коаліції, спричиненого відміною конституційної реформи; четвертий етап (2014 р. – до сьогодні) – етап інституціоналізованої парламентської коаліції у правовій формі парламентської більшості.

Парламентські партії України тривалий час були позбавлені однієї з найважливіших функцій, що виконується парламентом опосередковано, – формування уряду, тобто відбулося деформування повноцінного виконання політичними партіями представницької та посередницької функцій. Як наслідок, це спотворювало ідею демократії та поглиблювало рівень політичного відчуження, найбільш небезпечним наслідком якого стала зневіра в реформах. Революція гідності, яка повернула політичну систему України до

президентсько-парламентської, через подвоєння правового статусу коаліції (як парламентської коаліції та як парламентської більшості) не убезпечила ВРУ від Коаліційних гойдалок, спричинених розчаруванням в діях влади.

Після парламентських виборів 2019 р. в Україні вперше була створена монобільшість, чисельний склад якої станом на 29 серпня 2019 р. нараховував 242 народних. Формування монобільшості є новою тенденцією парламентської діяльності. Незважаючи на чисельний склад монобільшості, в її діяльності наявна низка проблем, що значною мірою впливають на ефективність ВРУ. Попередні скликання хоч й не відзначались такими чисельними фракціями, але діяльність народних депутатів не так часто суперечила рішенню фракції. Вважаємо, що однією з причин, яка потенційно впливає на такий стан справ є відсутність фракційного консенсусу/згоди, що передбачає одностайне голосування. Визначення особливостей формування монобільшості в парламенті здійснено в контексті з'ясування специфіки конфігурації та основних тенденцій розвитку партійної системи України за результатом електорального циклу 2019–2020 рр., а також характеристики впливу президентських і парламентських виборів 2019 р. на акторний склад і формат діяльності ВРУ.

Впродовж періоду свого існування у парламенті монобільшість отримала надзвичайні повноваження в усіх сферах управління державою, починаючи від контролю над політичним порядком денним і завершуючи конфігурацією парламентських комітетів. Окрім того, монобільшість володіє монополією на формування уряду. Означений спектр повноважень підсилює відповідальність монобільшості, адже прийняття важливих політичних рішень майже виключно залежить від внутрішньої згуртованості та узгодженості позицій однієї політичної сили, а будь-які неузгодженості всередині фракції можуть призвести до втрати контролю. Негативним ефектом є також нівелювання ключового атрибуту парламенту як майданчика для обговорень та узгоджень різних інтересів і позицій. Свідченням цього стала низька увага до нормотворчості

депутатів фракцій опозиції, зниження кількості подання альтернативних законопроектів, рівень врахування правок і законодавчий спам.

Незважаючи на те, що фракційна конфігурація ВРУ ІХ скликання зазнала суттєвих змін, наявність внутрішніх неформальних мереж також прослідковується на рівні більшості фракції. Незважаючи на наявність близько п'яти неформальних груп всередині однієї фракції, означеним фракціям вдавалося зберігати високий рівень однотайності голосування. Монобільшість Слуг Народу, в силу кількісного складу та слабкості попередніх зв'язків між членами, не є гомогенною, що може спричинити фрагментацію та утворення неформальних груп, тобто необхідність кооперації з іншими депутатськими групами та фракціями. Заразом на початку своєї каденції монобільшість демонструвала високі показники однотайності підтримки законодавчих ініціатив.

Вплив неформальних політичних відносин на характер функціонування парламентської монобільшості підтверджують результати голосувань за альтернативні та реформістські законопроекти. Варто зазначити, що кожна фракція ВРУ ІХ скликання представляє собою конфігурацію різних внутрішніх неформальних груп, особливістю яких є лобювання представниками означених угруповань, інтересів когось із осіб щодо певного законопроекту. Також прослідковується взаємозв'язок між децентралізованістю фракції/депутатської групи та однотайністю її голосування щодо підтримки альтернативних і реформістських законопроектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акт проголошення незалежності України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
2. Борисенко А. Л. Теорії широких коаліцій. *Віче*. 2007. № 14. Т. 2. С. 12–14.
3. Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за заг. ред. О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2019. 232 с.
4. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p300?PT001F01=600>.
5. Відродження з Хомутинником і без. Українська Правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/09/22/7155980/>
6. Войтенко Ю. М. Інститут парламентської коаліції в Україні: політико-правовий аналіз. *Політикус: наук. журнал*. 2021. № 6. С. 13–18.
7. Георгіца А. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. Чернівці: Рута, 1998. 483 с.
8. Гошовська В. А. Парламентаризм. Київ: НАДУ, 2016. 672 с.
9. Депутатські фракції. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/site/p_fractions.
10. Зеленько Г. Інституційні параметри і практика формування правлячих коаліцій в Україні. https://elibrary.ivinas.gov.ua/226/1/Zelen%20SA%B9ko%20_%20Istorychnyyu%20dovid%20stanovlennya%20instytutiv.pdf
11. Індекс моніторингу реформ. Voximore. VoxUkraine. URL: http://imorevox.org/list_ex2_ukr.php
12. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналіт. доп. / за ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.
13. Історія українського парламентаризму / за заг. ред. В. Смолія. Київ: Дніпро, 2010. 800 с.
14. Каменєв М. Іменем Коломойського: на кого у Верховній Раді розраховують олігархи : Громадське. URL: <https://hromadske.ua/posts/imenem-kolomojskogo-na-kogo-u-verhovnij-radi-rozrahovuyut-oligarhi>.
15. Кафарський В. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України: практика правового регулювання. *Право України*. 2007. № 3 . С. 110-111.
16. Кислий П., Вайз К. Становлення парламентаризму в Україні: на тлі світового досвіду. Чернівці: Абріс, 2000. 414 с.
17. Колюх В. В. До питання щодо функціонування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 2. С. 61-66.

18. Конституційний Суд України. Коаліція депутатських фракцій. URL: <https://ccu.gov.ua/storinkaknygy/5156-koaliciya-deputatskyh-frakciy>
19. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
20. Копинець Ю. Характеристика конфігурації та основних тенденцій розвитку партійної системи України за результатом електорального циклу 2019–2020 рр. *Регіональні студії*. Ужгород, Видавничий дім «Гельветика». Вип. 24. 2021. С. 30-41
21. Кучма Л. Телевізійне звернення з нагоди підписання Указу про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України». *Урядовий кур'єр*. 2003. 7 березня.
22. Лешаніч М. Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути і процеси». Львів, 2020. 258 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/dis_leshanych.pdf
23. Манайло-Приходько Р., Остапець Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України : монографія. Ужгород : Вид-во «Рік-У», 2020. 338 с.
24. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзати трансформацій політичного режі-му в Україні (1991-2014). Чернівці: Книга – XXI, 2016. 277 с.
25. Мацюк А. Проблеми формування коаліції депутатських фракцій у світлі конституційних положень і вимог Основного Закону держави. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pp_2014_4_7.pdf.
26. Мірошниченко Ю. Формування парламентської більшості: проблеми та перспективи. *Формування парламентської більшості. Стан, проблеми, перспективи. Матеріали “круглого столу”*. Київ: Видавничий Дім “Юридична книга”, 2010. С. 74–76.
27. Народні депутати України VIII скликання (2014-2019). Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list?skl=9
28. Опозиційний блок. Чи тоне рятівне коло екс-регіоналів? *ЧЕСНО*. URL: <https://www.chesno.org/t/87/oppositionblock.html>
29. Організовані партійні групи. Самотня Самопоміч. Українська Правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/11/22/7127578/>
30. Організовані партійні групи. Хто насправді керує БПП. *Українська правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/19/7124153/>

- 31.Офіційний сайт ЦБК. URL: <https://www.cvk.gov.ua/>
- 32.«Портрет» нового парламенту: якою буде Верховна Рада України 9-го скликання? : Громадянська мережа ОПОРА. URL: <https://www.opora.ua.org/news/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/19404portret-novogo-parlamentu-iakoju-bude-verkhovna-rada-ukrayini-9-go-sklikannia>.
- 33.П'ять стовпів «Народного фронту». *Українська Правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/11/1/7125375/>
- 34.Парламентаризм в Україні: інституційне забезпечення, стан, тенденції. *Національна безпека та оборона*. 2012. № 7–8. С. 3–18.
- 35.Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку. Київ : Центр Разумкова, 2020. 104 с.
- 36.Політологічний словник / [за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка]. К. : МАУП, 2005. 792 с.
- 37.Про відновлення дії окремих положень Конституції України. Закон України від 21 лютого 2014 р. № 742-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>
- 38.Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 2. Ст. 44.
- 39.Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 08 грудня 2004 р. № 2222-IV. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2222-iv-3906>
- 40.Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України : Закон України від 8 жовтня 2010 року № 2600-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2600-17#Text>.
- 41.Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
- 42.Про Регламент Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 16 березня 2006 р. № 3547-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3547-15#Text>.
- 43.Про Регламент Верховної Ради України. Постанова Верховної Ради України від 16 березня 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3547-15#Text>
- 44.Про формування складу Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4 серп. 2006 р. № 88-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 37. Ст. 323.
- 45.Проблеми конституційного транзиту в Україні / С. О. Янішевський, О. А. Фісун та ін. Київ: НІСД, 2011. 52 с.
- 46.Рентген бізнес-інтересів кандидатів від “Європейської солідарності”. Mind X-Ray. URL:

- <https://mind.ua/publications/20199782-mind-x-ray-rentgen-biznes-interesiv-kandidativ-vid-evropejskoyi-solidarnosti>
47. Рентген бізнес-інтересів кандидатів від “ОПЗЖ”. Mind X-Ray. URL: <https://mind.ua/publications/20199675-mind-x-ray-rentgen-biznes-interesiv-kandidativ-vid-opzjz>
 48. Ричицький В. Юридичний коментар до нового порядку формування парламентської коаліції в Україні. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1273679188>.
 49. Рішення Конституційного суду України від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/536>.
 50. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/616>
 51. Рішення Конституційного суду України від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text>.
 52. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 р. № 8-рп/2009. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-09/print1433971434016493>
 53. Рішення Конституційного суду України від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10#Text>.
 54. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика. Львів : ЦПД «Астролябія», 2005. 348 с.
 55. Саліженко О. Привид “групи Коломойського”: хто намагається хитати човен монокоаліції. *ЧЕСНО*. URL: <https://www.chesno.org/post/3687/>
 56. Сасовська Ю. Чинники одностайності голосування фракцій у парламенті України (VIII та IX скликань). *Агора. Журнал соціальних наук*. 2022. Вип. 1. № 1. С. 7–28
 57. Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту Верховної Ради України. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 336 с.
 58. Совгіря О. Парламентська коаліція в Україні: особливості законодавчого регулювання. *Юридичний вісник України*. 2006. 27 травня – 2 червня. С. 14.
 59. Ставнійчук Оксана. “Слуга народу”: від 4 квадратних метрів до 44% підтримки. URL: <https://www.chesno.org/post/3927/>.
 60. Статистика голосувань народних депутатів України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_el_h_stat
 61. Стецюк Н. «Вересневі пропозиції» глави держави щодо внесення змін до Конституції України (між конституційним обов'язком і політичною доцільністю). *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: матеріали доповідей, диспутів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.) / Забзалюк Д.Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В.Д. (укладач) / Львівський державний

- університет внутрішніх справ. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2019. С. 238-242.
62. Тенденції роботи ВРУ 9-го скликання: Що показав перший квартал? : Лабораторія законодачих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/2019/11/27/tendentsiyi-roboty-vru-9-sklykannya-shho-rokazav-pershyj-kvartal/>.
63. Угода про коаліцію депутатської фракції «Європейська Україна» : документ Верховної Ради України від 27 листопада 2014 року. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>
64. Фесенко В. Политические тенденции ноября 2020 года. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/5fce8727bc98d/>
65. Чуба В. Д. Конституційно-правовий статус коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України: сутнісний і структурно-функціональний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Випуск 36. Том 1. С. 75–80.
66. Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні. Київ: УАДУ, 2000. 280 с.
67. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади розвитку українського парламентаризму. *Право України*. 1998. № 1. С. 17.
68. Шрамович В'ячеслав. З'їзд «Слуги народу»: чи розколеться партія Зеленського? : BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50329402>.
69. Axelrod R. Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics. Chicago: Markham Publ. Comp., 1970. 216 p.
70. Benchmarking for Parliaments: Self-assessment or minimum criteria? / Coordinated by Dick Toornstra, Christian Meseth & Silvia Hadzhiyaneva. Brussels: European Parliament. Office for Promotion of Parliamentary Democracy. 2012. P. 33–34.
71. Bogdanor V. Coalition Government in Western Europe. Heinemann Educational Books, 1983. 282 p.
72. Bogdanor V. Introduction. Coalition Government in Western Europe / Ed. by V. Bogdanor. London: Heinemann Educational Books, 1983..
73. Boute, S. On De Swaan's Policy Distance Coalition Theory. *European Journal of Political Research*. September 1982. Vol. 10. Issue 3. P. 313–320.
74. Browne E. C. Contending Models of Cabinet Stability. *The American Political Science Review*. 1988. Vol. 82. № 3. P. 923–941.
75. Browne E. C. The Process of Cabinet Dissolution: An Exponential Model of Duration and Stability in Western Democracies. *American Journal of Political Science*. Aug., 1986. Vol. 30. N. 3. P. 628–650.

76. Browne E. *Coalition Theories: A Logic and Empirical Critique*. L.: Sage Publication, 1973. 384 p.
77. Browne E. Editors Introduction: New Directions in Coalition Research. *Legislative Studies Quarterly*. 1986. Vol. 1. №1. P. 469–483.
78. Carey J. Competing Principals, Political Institutions, and Party Unity in Legislative Voting. *American Journal of Political Science*. 2007. vol.51. № 1. P. 92-107
79. Carrubba C. J. Coalitional Politics and Logrolling in Legislative Institutions. *American Journal of Political Science*. 2000. № 44. P. 261–277.
80. Carrubba C. J. The Formation of Oversized Coalitions in Parliamentary Democracies. *American Journal of Political Science*. July 2004. Vol. 48. Issue 3. P. 521–537
81. Cheibub J. A. Government Coalitions and Legislative Success Under Presidentialism and Parliamentarism. *Parliaments Britain Journal of Political Science*. 2004. Vol. 34. № 4. P. 465–587.
82. *Comparative European Politics: Political Institutions In Europe* / Ed. by J. Colomer. London: Routledge, 2008. 310 p.
83. Crombez C. Minority Governments, Minimal Winning Coalitions and Surplus Majorities in Parliamentary Systems. *European Journal of Political Research*. 1996. № 29. P. 1–29.
84. De Swaan A. *Coalition Theories and Cabinet Formations: A Study of Formal Theories of Coalition Formation to Nine European Parliaments after 1948*. San Francisco: JosseyBass Publ., 1973. 347 p.
85. Downs A. *An Economic Theory of Democracy*. N.Y.: Harper and Row, 1957.
86. Dunleavy P. Modelling coalitions that cannot coalesce: a critique of the LaverShepsle approach. *West European politics*. 2001. Vol. 24. №1. P. 1–26.
87. Duverger M. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Wiley, 1963 439 p.
88. Frank L., R Wiste. Cohesion in the French National Assembly: 1958-1973. *Legislative Studies Quarterly*. 1986. № 4. P. 467-490
89. Gamson W. A Theory of Coalition Formation. *Amer. Sociolog. Rev.* 1961. V. 26. № 3. P. 373–382.
90. Grand coalition. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_coalition
91. Hix S., Noury A., Roland G. Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979–2001. *British Journal of Political Science*. 2005. P. 209–234
92. Iwaniuk O. *Praktyki społeczne elit politycznych na Ukrainie w latach 2002-2016 w świetle teorii praktyk Pierre’a Bourdieu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie- Skłodowskiej, 2020. 313 s.

93. Kelly E. Techniques of studying coalition formation. *Midwest Journal of Political Science*, 1968. Vol. 37. №. 3. P. 853 – 855.
94. Kirchsteiger G. On the Formation of Political Coalitions. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 1997. № 153/2. P. 293–319.
95. Laver M., Schofield N. *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*. Chicago: Ann Arbor Press, 1989. P. 14.
96. Leiserson M. Factions and Coalitions in One-Party Japan: An Interpretation Based on The Theory of Games. *Amer. Polit. Sci. Rev.* 1968. V. 62. № 3. P. 221–235.
97. Lupia A. Coalition Termination and the Strategic Timing of Parliamentary Elections. *Legislative Studies Quarterly*. 1995. №19. P.361–384.
98. Müller W. C. Political parties in parliamentary democracies: Making delegation and accountability work *European Journal of Political Research*. 2000. Vol. 37. Issue 3. P. 309–333.
99. Rappoport A. *N-Person Game Theory: Concepts and Applications*. Dover Publications Inc.; Dover Ed edition, 2003. 332 p.
100. Riker. W. H. *The theory of political coalitions*. New Haven, CT/London: Yale University Press, 1962. 300 p.
101. Volden C. The Formation of Oversized Coalitions in Parliamentary Democracies. *American Journal of Political Science*. Vol. 48. №. 3. July 2004. P. 521– 537.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Коаліцій у Верховній Раді України III-VIII скликань, 1998-2019 рр.

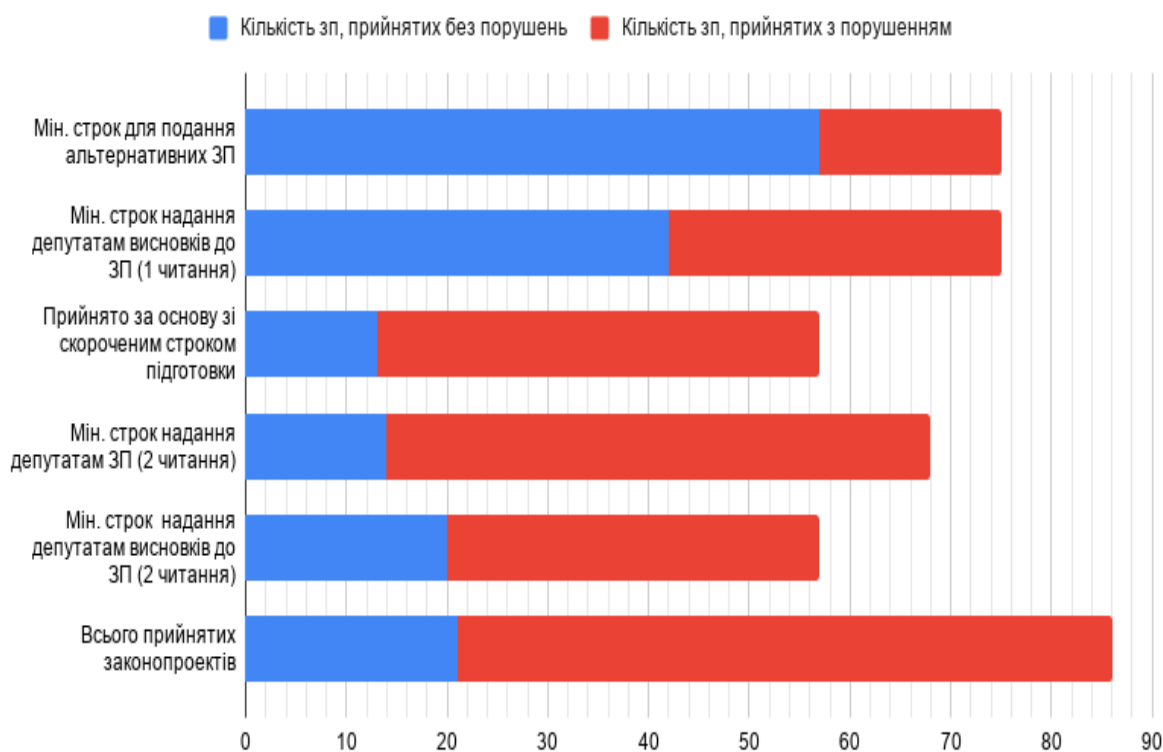
Рік	Голосування	Коаліція	Опозиція	Число мандатіву коаліції
Верховна Рада VIII скликання (2014-2019)				
2017	Бюджет-2018	БПП + НФ + РПЛ + Воля + Від	Бат, Сам, ОБ	273
2016	Бюджет-2017	БПП + НФ + РПЛ + Воля + Від	Бат, Сам, ОБ	274
2016 квітень	Уряд Гройсмана	БПП + НФ + Воля + Від	РПЛ, Бат, Сам, ОБ	257
2015	Бюджет-2016	БПП + НФ + РПЛ + Воля + Від	Бат, Сам, ОБ	263
2014	Бюджет-2015	БПП + НФ + РПЛ	Бат, Сам, ОБ, Воля, ЕР	233
2014 листопад	Уряд Яценюка №2	БПП + НФ + РПЛ + Бат + Сам + Воля + ЕР	ОБ	390
Верховна Рада VII скликання (2012-2014)				
2014 лютий	Уряд Яценюка №1	Бат + УДАР + Сво + СЗУ + ЕР + ПР	КПУ	331
2013	Бюджет-2014	ПР + КПУ	Бат, УДАР, Сво	249
2012 грудень	Уряд Азарова №2	ПР + КПУ	Бат, УДАР, Сво	252
Верховна Рада VI скликання (2007–2012)				
2012	Бюджет-2013	ПР + Реф + НП	БЮТ, КПУ, НУНС	242
2011	Бюджет-2012	ПР + Реф + БЛ	БЮТ, КПУ, НУНС	250

2010	Бюджет-2011	ПР + БЛ + КПУ	БЮТ, НУНС	279
2010 квітень	Бюджет-2010	ПР + БЛ + КПУ	БЮТ, НУНС	245
2010 березень	Уряд Азарова №1	ПР + БЛ + КПУ	БЮТ, НУНС	242
2008	Бюджет-2009	БЮТ + БЛ + НУНС	ПР, КПУ	226
2007	Бюджет-2008	БЮТ + НУНС	ПР, КПУ, БЛ	235
2007 грудень	Уряд Тимошенко №2	БЮТ + НУНС	ПР, КПУ, БЛ	226
Верховна Рада V скликання (2006-2007)				
2006	Бюджет-2007	ПР + СПУ + КПУ	БЮТ, НУНС	249
2006 серпень	Уряд Януковича №2	ПР + СПУ + КПУ	БЮТ, НУНС	240
Верховна Рада IV скликання (2002-2006)				
2005	Бюджет-2006	НУ + НП + УНП + ПП + ДН + СПУ + РП + БЛ + Рух	БЮТ, КПУ, СДПУ(о), ПР	226
2005 вересень	Уряд Єханурова	НУ + НП + ПР + УНП + СПУ + ТУ + ПП + ВУ + НДП + Рух	КПУ, БЮТ, ЄУ, СДПУ(о)	289
2005	Уряд	НУ + Рег +	КПУ	373
лютий	Тимошенко №1	СДПУ(о) + Агр + БЮТ + ЄУ + Воля + ДУ + Центр + ДІ + Союз + НДП		
2004	Бюджет-2005	НУ + Рег + Агр + КПУ + СДПУ(о) + ЄУ + ТУ + Союз + ДІ	БЮТ, СПУ, Центр	339
2003	Бюджет-2004	Рег + ПП + ТУ + СДПУ(о) + Нар + ДІ + Агр + НВ + НДП	БЮТ, СПУ, НУ, КПУ	234
2002	Бюджет-2003	НУ + ПП + ТУ + СДПУ(о) + БЮТ + НДП + Нар + НВ + Агр + ДІ	КПУ, СПУ, ЄВ	348

2002 листопад	Уряд Януковича №1	ПП + ТУ + СДПУ(о) + Рег +СВ + ДІ + Агр + Нар + НВ	НУ, БЮТ, КПУ, СПУ,	234
Верховна Рада III скликання (1998-2002)				
2001	Бюджет-2002	ТУ, СДПУ(о), Рух, Рег, Єдність, Яблуко, Солідарність, Дем. союз, Зелені, НДП, Бат	КПУ, СПУ	250
2001 травень	Уряд Кінаха	ТУ, СДПУ (о), Дем. союз, Солідарність, Рег., Зелені, СПУ, НДП, Яблуко	КПУ, Бат, Рух, РП,	239
2000	Бюджет-2001	ТУ, ВіР, Бат, Солідарність, Рух, НДП, Зелені	КПУ, СПУ, Яблуко	249
2000 лютий	Бюджет-2000	ТУ, ВіР, Бат, Рух, НДП, Зелені, Громада, РП	КПУ, СПУ, Сел	252
1999 грудень	Уряд Ющенко	ТУ, ВіР, Бат, СДПУ(о), НДП, Зелені, Громада, РП, Сел	КПУ, СПУ, ПСПУ	296
1998	Бюджет-1999	НДП, Рух, Зелені, СДПУ(о), Сел, РП	КПУ, СПУ Громада, ПСПУ	226

ДОДАТОК Б

Прийняті законопроекти в розрізі порушень регламентних строків при розгляді

ДОДАТОК В

Прийняті законопроекти в розрізі суб'єктів
законодавчої ініціативи